

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 10

1929

UPPSALA 1930

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1930
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

KONUNG ALEXANDER, BO JONSSON GRIP OCH ALBREKT AV MECKLENBURG.

AV

ANTON BLANCK.

»Konung Alexander» är visserligen det monumentalaste och ett av de tidigast utgivna av våra medeltida stora diktverk, men åtnjuter ett rätt stadgat rykte för tråkighet och intresselöshet. Särdeles många läsare har romanen nog aldrig haft. Den unge Atterbom, som sökte romantisk själaspis i Hadorphs gamla edition, fann nog icke mycket. Omsorgsfullast har dikten naturligtvis lästs av K. F. Söderwall; hans ordbok förvarar en mångfald tolkningar av svåra ställen. I Ahlstrands noggranna och säkra edition (vilken ju emellertid går under Klemmings namn) finnas några antydningar om att dikten icke saknar hänsyftningar på förhållandena i Bo Jonssons Sverige — säkerligen i anslutning till ett par ord i Hadorphs företal. Schück satte först verket i samband med den sen-antika och medeltida stora Alexander-litteraturen och konstaterade, att den representerade en tid då det ridderliga svärmeriet var borta.¹ Alla forskare ha gått ut från att vår roman blott varit en ganska trogen och slät, ehuru formellt tillfredsställande översättning av »Historia de preliis», ämnad att mätta en föga vitter publiks hunger efter äventyr. Ett närmare studium av diktens förhållande till det latinska originalen den uppger sig härstamma från försvårades dock länge genom bristen på editioner av detta.

Emellertid hade redan 1885 en tysk forskare, Oswald Zingerle, i sitt arbete »Die Quellen zum Alexander des Rudolf von Ems», s. 53 ff, konstaterat, att vår roman utgår från en handskrift inom den grupp som

¹ *Svensk litteraturhistoria*, I, 1890, s. 90, 107 f.

numera betecknas med J² och representerar en mycket utvidgad form av »Historia de preliis» från 10- eller 1100-talet. Detta påpekande torde icke ha observerats, men redan genom att sammanställa den svenska romanen med den vederhäftigaste, mest historiska och lärdaste av de medeltida Alexander-biografierna får man otvivelaktigt ett annat ljus över verket. Liksom sitt original är »Konung Alexander» icke blott en äventyrsbok.

Om »Pseudo-Kallistenes» gäller det ju i hög grad att den i första hand är en sensationell äventyrsroman, avsedd för en borgerlig alexandrinsk publik utan alla litterära anspråk. Adolf Ausfeld, som kände Alexander-romanen och dess historia bättre än någon annan, kunde emellertid konstatera att redan denna ursprungliga form av det sedan så ryktbara verket har en viss litterär karaktär.¹ »Pseudo-Kallistenes» bygger ej på muntlig tradition, utan på en stor, nu förlorad Alexander-litteratur, redan denna visserligen starkt legendarisk, och dess författare använder det retoriska brevet för att låta oss bli bekanta med sina filosofiska och politiska meningar. Alexander, som själv ärvt den orientaliska världsrikes-idén och givit den en form som kunde fascinera västerlänningen, blev även inom det romerska väldet en symbol för den imperialistiska tanken. Han var föremål för kult, och en hel rad kejsare sökte forma sig efter den störste världserövrarens idealbild, framför allt Alexander Severus.² Curtius berättar ju också om hur man vid Arbela såg örnen flyga framför Alexander. Den första latinska bearbetningen av »Pseudo-Kallistenes», Julii Valerii från 300-talets början, torde nog böra ses i detta sammanhang. Näppeligen var det väl ej heller bara för att skaffa sig förströelseläsning som hertig Johannes III av Neapel lät införliva Leos sedan under namnet »Historia de preliis» världsbekanta översättning med sitt rika bibliotek. Sammanhanget var följande: Hertigen var nödsakad att sända ett ombud till Bysants. Kejsardömet hade då en relativ storhetstid och hävdade med styrka sin ställning i södra Italien, vars småfurstar av allt att döma voro ett slags vasaller. Tronen innehades nu, cirka 950, av Konstantinos Porphyrogennetos, den lärdaste och mest litteräre av Bysants' härskare. Till honom sände man nog gärna en lärd man, och det är väl icke för djärvt att antaga att det vid detta hov ansågs höra

¹ A. AUSFELD, *Der griechische Alexanderroman*, Leipzig 1907, s. 214 ff.

² Jfr KAMPERS, FR., *Alexander der Grosse und die Idee des Weltimperiums*. Freiburg im Br. 1901.

till diplomatisk takt att intressera sig för kejsarens enorma bibliotek och dess innehåll. Arkipresbyter Leo förde också med sig hem en avskrift av »Pseudo-Kallistenes», och det ser ut som en tanke att det var ett verk om de romerska kejsarnes store anherre som på detta sätt kom till Neapel och i latinsk bearbetning införlivades med ett hertigtligt bibliotek, som visserligen var anspråkslösare än kejsarens, men vittnade om exemplets makt.¹

Leos latinska bearbetning av den alexandrinska biografien med dess rika legendariska utsmyckning blev ganska hastigt populär och föremål för nya bearbetningar. Det existerar åtminstone tre distinkta versioner. Den äldsta, kallad J¹, sannolikt gjord i Italien på 1000-talet, härstammar uppenbarligen från en lärdd man, som lagt ned mycket arbete på att göra boken värdefullare för ett vetenskapligt publikum. Hans interpolationer härstamma huvudsakligen från Josephus, Hieronymus, Orosius, Solinus. Därnäst i ålder kommer J², som är en ytterligare bearbetning av J¹, utförd av en person med ännu mer historiska och vetenskapliga intressen. Han har framför allt med hjälp av Alexanders-kapitlet i Orosii världshistoria sökt åstadkomma en smula ordning i romanens virriga framställning. Ausfeld, som gjort en minutiös studie över denna version och dess källor, karakteriserar den med följande ord: »Im ganzen kennzeichnet sich die Bearbeitung J² als ein Werk grosser Sorgfalt und bemerkenswerter Belesenheit. Die Anordnung und Zusammenfügung ist eine wohl überlegte.»² Båda dessa versioner av »Historia de preliis» tillkommo under de medeltida imperialistiska idéernas glanstid och i första korstågets omedelbara närhet. De visa att den ursprungligen litterärt mycket lågstående antika romanen nu under den medeltida vetenskapens stora tid av lärda män fördes upp på ett vida högre plan. I sin nya form har den tagit plats inom tidens historiska litteratur, har betraktats som en vetenskapligt värdefull skrift, som underkastats vederhäftiga omarbetningar. Vincentius Bellovacensis, till exempel, låter den i sin historiska encyklopedi gälla vid sidan av Justinus.

Ungefär samtidigt som man inom den lärda världen intresserar sig för den förste europeiske kejsarens historia och särskilt hans

---

¹ Jfr PFISTER, FR., *Der Alexanderroman des Archipresbyter Leo, untersucht u. herausgegeben*, Heidelberg 1913, s. 5 ff., s. 45.

² *Die Orosius-Recension der Historia Alexandri Magni de preliis*, i: *Festschrift der badischen Gymnasien*, Karlsruhe 1886, s. 111.

tåg till Orienten börjar man också göra hela denna historiska värld, så rik på politiska och även religiösa symboler, bekant för lekmännen. I omedelbart tidsgrannskap till första korståget och »Chanson de Roland» tillkommer Albérique de Besançons Alexander-dikt, den första »romanen» med antikt ämne, ett verk där korstågsriddarna fingo höra om kejsaren som en gång erövrade Orienten. De båda följande århundradena vittna om vilken popularitet ämnet fick. Men denna popularitet var icke resultatet enbart av de fantastiska äventyren. Så många allvarliga män hade icke blott för dem underkastat sig mödan att bearbeta verket på vulgärspråken. Alexander var också en viktig symbolisk gestalt och lämpade sig i hög grad till levande representant för några av tidens älsklingsidéer.¹

Tager man hänsyn till vad som här antytts, skall det förvåna mindre att finna den svenska bearbetningen av »Historia de preliis», versionen J², vara en allvarlig politisk tendensskrift, som ger oss en alldeles ny inblick i den politiska situationen, en omedelbar kontakt med den intellektuella atmosfären i Albrekt av Mecklenburgs och Bo Jonssons Sverige.

Vi äro numera i stånd att företaga en exakt jämförelse mellan »Konung Alexander» och dess latinska original. Alfons Hilka har nämligen utgivit »Historia de preliis» i versionen J² som parallelltext till sin edition av den fornfranska prosaromanen.² Hilkas text är visserligen icke kritisk, den består blott av ett avtryck efter en god handskrift, och ett antal meddelade varianter ur några andra sådana tillåter oss ej att välja mellan dem som kunna komma i fråga. En jämförelse med den nu tryckta texten visar dock att den handskrift svensken använt legat så nära texten i Hilkas edition att ett närmare bestämmande troligen saknar intresse.

Läser man de båda texterna parallellt, visar det sig ganska snart att den svenske bearbetaren långt ifrån är någon slät översättare, utan en intressant författarpersonlighet, som genom en konsekvent ehuru ej särdeles i ögonen fallande omdaning åstadkommit någonting nytt. Han har ägnat sitt egentliga arbete åt romanens första tredjedel, där Alexanders strid med Darius skildras. Båda de historiska huvudkaraktärerna ha omskapats efter författa-

¹ Numera finnes en utmärkt bibliografisk översikt av hithörande litt. hos FR. P. MAGOUN, *The Gests of King Alexander of Macedon*, Cambridge, Mass. 1929.

² *Der altfranzösische Prosa-Alexanderroman nach der Berliner Bilderhandschrift nebst dem latein. Original der Historia de preliis (Rezension J²)*, Halle 1920.

rens egna avsikter. Däremot har han — med ett par viktiga och karakteristiska undantag — lämnat hela det vidlyftiga partiet om Alexanders fantastiska äventyr i Indien alldeles obearbetat i en trogen översättning. Man behöver ej jämföra länge för att finna, att svensken gjort sina förändringar systematiskt och i en viss avsikt. Ett studium av dem röjer hela hans författarpersonlighet, hans ställning, politiska åsikter och mycket av tidens säregna intima liv. För att emellertid en undersökning av vår författares omdaningsarbete må kunna göras oberoende av den tolkning därav, jag tänker mig, har jag ansett det riktigast att först konstatera skiljaktigheterna mellan latinska originalet och den svenska texten och att först sedan i ett sammanhang diskutera deras aktuellt politiska innebörd, detta trots att ett ständigt och samtidigt påpekande därav säkert gjort framställningen verkningsfullare. Jag börjar då med en granskning av skiljaktigheterna i fråga om Darii personlighet. De äro mest i ögonen fallande. Därefter ämnar jag undersöka Alexander-gestalten efter samma metod.¹

I.

Darius har visserligen fått sitt namn knutet blott till de nederlag, som blevo Alexanders segrar, men hos den antika historieskrivningen framträder han likväl alltid med glansen av den persiske storkonungens majestät. Han dukar under för forntidens störste härförare, han flyr, men även i olyckan och förnedringen har han, trots svagheten och känsloutbrotten, härskarens värdighet kvar. Curtius skildrar med bataljmålningens dramatiska konst hur hans höga stridsvagn försvinner i de väldiga dammolnen vid härarnas flykt från Arbela-slaget. Man hörde blott smällarna av gisslen som drevo hästarna framåt. Men väl framme i Ekbatana är han färdig

---

¹ Mina textcitat avse för latinets Hilkas nyssnämnda edition. Den svenska texten citeras efter Ahlstrands upplaga (*Svenska Fornskrifts-Sällskapets Samlingar 12*, Sthlm 1862; titelbladet har felaktigt Klemmings namn som utgivare). Samtliga citat äro kontrollerade mot den enda handskriften, Kungl. Bibliotekets codex D 4, gammalt signum, varvid dock endast obetydliga ändringar ifrågakommit. I Ahlstrands nära nog bokstavstroga avtryck har jag likväl infört interpunktering och stora bokstäver enligt modernt bruk. Alla förkortningar ha upplösts. Ett fåtal alldeles påtagliga korruptioner ha bättrats. I marginalen ha ett antal glosor och översättningar insatts, dels för att bidra till en del ställens tolkning, dels för att praktiskt underlätta läsningen för dem som icke dagligen syssla med fornsvenska texter.

att ordna motståndet, och den romerske historikern låter honom hålla ett tal som andas mod och tapperhet. Hans slut är värdigt tecknat och ingen kan av denna skildring få annan uppfattning än att det var en olycklig, men vördnadsbjudande och sympatisk härskare som till Alexander fick lämna herraväldet över »världen». Det persiska imperiets sammanstörtande skänker oss ett praktfullt skådespel. Monarkens personlighet bryter icke stilen. Han förlorar sitt rike, men icke äran, han var och blev en tragisk gestalt.

Justini fattiga, sammanträngda skildring av katastrofen, vilken var medeltiden väl bekant, gör icke Darius mindre eller tarvligare. Även i »Pseudo-Kallistenes», som för denna period betytt vida mer, har han kvar ett skimmer av konungslig, manlig värdighet och mänsklig olycka, som ännu, trots att storkonungens högfärd här framträder så starkt, gör honom sympatisk. Detta gäller även om »Historia de preliis» i den sena form vari vår svenske klerk läst den. Darii orientaliska högfärd och skrytsamhet, som för den kristne bearbetaren på 1000-talet naturligtvis blev ett utmärkt predikotema, sättes i mycket skarp belysning. Omedelbart efter det han givit sina satraper order om att fånga Alexander och skymfligen sända honom åter att dia sin moders bröst, får han ett brev från dessa som klart visar hur farlig den unge fienden i själva verket var och Darii ånger blir även grundlig, så grundlig att hans broder måste sätta ny kraft i honom. Men detta är dock långt ifrån feighet och Darius kämpar sedan även här med värdig tapperhet. Hans flykt ur det första stora slaget (motsv. Issos) omtalas på intet vis i skymfliga ord. Själv känner han visserligen en djup förtvivlan, men Alexanders oförsonlighet driver honom att ta upp kampen ånyo. »Melius est mihi mori in bello quam videre desolationem meam et gentis mee», skriver han till kung Porus, och efter den avgörande drabbningen flyr han från den annars vissa döden först sedan hans närmaste övertalat honom. Hans slut, som här får en legendarisk och symbolisk utformning, i det han dör i Alexanders armar, har över sig något av hellensk mänsklighet och försoning och man lämnar även denna gång perserkonungen med en känsla av vemodig sympati.

Den svenske bearbetarens Darius har ingenting av dessa vackra och försonande drag. Han är alltigenom en feg och ömklig, högfärdig och oduglig konung, en diktad gestalt som lastats med alla

de fel och svagheter som det politiska hatet kan önska. Karaktären har med fullkomlig målmedvetenhet gjorts om.

Liksom i originalet ses hos svensken Darius alltid ur Alexanders synpunkt. Han är den store, stolte fiendekonungen som Alexander skall segra över. Temat har man redan anslaget när Darii utskickade kräva Philippus på skatt och Alexander, ännu blott en pojke, med en hänfull och ungdomlig djärvhet som kunnat passa i en isländsk saga svarar:

749 Sighin Dario a sin tron:

naar Philippus ær vtan son,
tha skal hans höna æg aff gull
læggia honum ok göra tull*.
Æ mædhan sonen ma lifwa,
skal hönan æglöös blifwa.

*skatt

Repliken är ganska ordagrant översatt. I den latinska texten tillägges högst sansat: »Audientes autem hoc ipsi missi Darii mirati sunt valde super prudentiam et sermonem Alexandri et reversi sunt ad Darium» (s. 44: 17). Svensken, som annars är utförligare, säger med nordisk kärvhet blott:

755 The riddara fa ey annor swara
swa lata the til Darium fara.

På detta sätt presenteras Darius. Genast från början finner man sålunda en föraktfullare, hårdare ton, en mycket bister humor, då det blir tal om perserkungen. Denna trygga överlägsenhet lyser också igenom, när det berättas hur Alexander mottager Darii första skymfliga brev och gåvor, bollen, piskan och guldbägaren. Hans män rädas, men Alexander tröstar dem med ordet om hunden som mycket skäller — alldeles som i originalet. Ur egen fatabur lägger han till den betecknande vändningen:

1240 wi ætom för ok gaam til bordh

Skriftväxlingen fortsätter efter den retoriska romanens egenomliga manér. Tonen är genomgående mycket vassare hos svensken, även om han använder originalets tankegångar och vändningar, men ganska snart införs även alldeles nya motiv och Darii ömklighet börjar tydligt framträda. Medan den latinske författaren låter honom i vredesmod (*iratus*), efter ett krigiskt brev från Alex-

ander, uppmana sina satraper att taga fast pojken och skymfligen sända honom hem till modern, så skildrar svensken hans sinnesstämning då med dessa ord:

1341 Jak wænte nw kære Darius sik,
 tha han Alexanders breff fik,
 halfwo mera om then wanda,
 ther Alexander gör ij hans landa,

d. v. s. jag tänker (misstänker, skulle tro), att Darius, när han fick Alexanders brev, sörjde åtskilligt mycket mer, var åtskilligt mer orolig över den skada Alexander gjorde i hans land.¹ Säkerligen är formuleringen här ironisk.

Satrapernas svar hör till de allra intressantaste ställena. I originalet är deras brev kort. De konstatera blott att den oduglige pojken Alexander, som enligt Darii befallning skulle klädas i purpur och skickas hem till mamma, är en väldig krigare. Han har erövrat Tyrus och de ha själva med nöd sluppit undan. Skall man lyssna ut känslotonen i dessa ord är den väl rädsla eller förtvivlan, men någon bristande vördnad från deras sida för stor-konungen lär näppeligen förmärkas. Den svenska bearbetningen av brevet bjuder på ett språk av helt annan klang:

1369 Wi ærom fa som lifweno borghom,
 waare frænder dödho medh sorghom,
 konor ok barn hafwum wi mist,
 somplike aff os sloppom medh list.
 Thy kunnen ij ey hiælp aff os fa,
 æpter hiælp wi til idher ga.
 Ij hallen Allexandrum ey fore swa litith,
 marghe hafwa fore honum wikith.
 Han lot for ga Tiri stadh.
 Ther han stodh ær nw et wadh.
 The waro iæmpmæktoghe som thu,
 hwar æru the herra bliffne nw.
 The æra flere swa æra farne*,
 han skonar hwarte kono æller barne.
 Thet kan ængin til fulz at tala,
 hwarte greka æller wala*,
 hwath han hafwer wunnith sik
 ok han gaff aldre fore ængom wik.

*ha fått sitt öde

*välsk man

¹ Jfr Recepta itaque Darius hac epistola legit et iratus est statimque direxit epistolam satrapibus suis tali modo (s. 76).

Herra, thik bör thænkia til thiin landz!
 Ij latin fara idhar dandz,
 ij ærin alt wane widher wæl mak*,   *behagligt lagn, lyx etc.
 thænkin ok bæter a thæssa sak.

Ett sådant språk för icke en satrap till storkonungen, och originalet bjuder icke heller på den minsta anknytning.¹ Särskilt slutraderna äro ju rent upproriska och smaka betänkligt mycket fronderande stormän från betydligt senare tider. Icke minst märklig är anklagelsen mot Darius att hava försummat sitt land i lättja och vällevnad. Ordet »danz» har naturligtvis, som Söderwall anmärkt, här en allmännare, bildlik betydelse och det täcker väl ungefär ett modernt uttryck som »överdådigt, praktfullt hovliv». Med ett ord — Darius föraktas av sina egna män som en svag och oduglig vällusting den där glömmer att tänka på sitt land när fienden står för dörren. Även denna synpunkt utföres sedermera fullt konsekvent, som vi skola se, och till yttermera visso tar författaren, efter att ha meddelat brevet, i direkta ord till sina läsare parti för satraperna-rådgivarna. De ha handlat rätt mot Alexander:

1394 The warna honum mædher skæl,
 thet Alexander la widh Granikus flodh
 ær onder ok ekki godh.

Och sedan komma de märkliga raderna:

Swa maghom wi röna fore warom
 ilt ær leka medh tholkom darom

d. v. s. dylikt kunna vi nog ha erfarenhet av för vår (l. för vårt folks) räkning; att ha att göra med sådana dårar är av ondo. Jag återkommer senare till ställets rent politiska betydelse, men påpekar här blott att svensken uttryckligen kännetecknar Darius som en dåre. Indirekt och med hänsynslös ironi gör han det även i de följande raderna:

1399 Darius thænkte diwplik a
 hwru thet matte wara swa

¹ Sciat magnitudo vestra quia ipsum puerum Alexandrum quem dicitis dissipavit provinciam nostram. Nos itaque congregata multitudine hostium pugnativimus cum eo et terga vertimus ei et vix evasimus de manu illius. Etenim nos quos adiutores dicitis vestri imperii necesse est ut queramus vestrum adiutorium. De eo autem quod dixisti illum induere purpura, scias quia funditus dissipavit civitatem Tirum. S. 77: 17.

heter det och så låter vår man honom som resultat av denna djupa begrundan skriva ett fullkomligt storhetsvansinnigt brev till inkräktaren. Författaren snärtar honom först för hans sätt att alltid börja med sitt eget namn och låter honom sedan skriva:

1407 Alexander, hwath weet thu ey thet
 at alle gudha wægghia* mik ræt. *lämna företræde
 The hedhra mit namp som wæl bör.
 Tror thu thet ey, tha höör ok spör.
 Hwa hawer thet tha radhith* thik *drivit dig dårhån
 at thu skal ey rædhas mik,
 mædhan gudha skulu mik rædhas.¹

I brevets slut skryter han över sina omätliga stridskrafter och hinner så fram till följande praktfulla avskedstirad:

1437 Thu hafwer darskap ij thinne akt
 at læggia thik moot otalik makt.
 Far hæller heem. Iak wil thik forgifwa
 thina skul. Tha ma thu lifwa
 medh thinne modher ok bætra thik.
 Fore tholik nadher thu thakka mik.

Detta dråpliga politiska aktstycke, där författaren fullständigt släppt gäcken lös, bygger visserligen på ett motsvarande brev i originalet. Men effekten blir i den svenska romanen ofantligt mycket grellare, och medan latinaren blott vill giva ett intryck av den mäktige storkonungens oändliga högmöd, har svensken utfört sitt brev för att visa vilken löjlig och svag dåre Darius var. Efter detta är bilden av honom fullt klar. Han blir faktiskt alltmer en lekboll i händerna på sina rådgivare, som använda en alltmer från och mästrande ton.

Nästa episod, i vilken Darius figurerar, är en variation på samma tema och röjer att den svenske författaren ivrigt griper varje tillfälle att sätta Darius i en situation där han blir tuktd av sitt råd. Alexander har återvänt till Persien efter ett tåg till hembygden. Han härjar åter Darii rike på allvar. Storkonungen börjar förstå vad det gäller. I den latinska romanen sammankallar han sina rådgivare och håller ett tal till dem.² Svensken behandlar utförligt hans rädsla:

¹ Originalet har här laudant nomen eius (s. 78: 14).

² Darius igitur imperator audiens adventum Alexandri statim congregavit principes et strapas suos et contulit cum eis concilium . . . (s. 90: 20),

rædhis hwarte kyld æller forst.
 Han ær æ siælfwer redho först,
 han wil ey annan fore sik sænda;
 han gör thet siælfwer medh siin hænda,
 ær som et leon fore annor diwr,
 later sik ey læsa* ij nakor mwr*   *imesluta   **fästning
 swa som ij, herra, plæghin göra.
 Ij ærin rask ok ey wanföra,
 Ij skullin hafwa Alexandri sidh,
 ther blifwum wi alle behalne* widh.   *oskadde
 Ij skullin ey swa hema liggia,
 thet mak skullin ij aldre thiggia* etc.   *tillåta er

Återigen få vi sålunda höra om Darii kärlek till »mak» och hur han håller sig undan när faran kommer. Slutet av talet, som alldeles saknar motstycke i latinet, formar sig också till en fullkomlig uppgörelse i birgittinsk stil med hela Darii tarvliga sätt att rykta sitt kungliga kall:

1877 Hwar herran ær siælfwer folkeno borto,
 thet ær wilt som diwr ok hiorta,
 ther ær hwarte ratzl æller aghe*.   *respekt eller ordning
 Swa sigher mik the gambla sagha*:   °ordspråk l. fabel
 ther bien skilias fra sin wiisa
 æller et swiin fra sina grise,
 the fara wil æpter sin herra,
 the skilias swnder* ok wardha   °skingras
 færre,
 thy them wil ængin saman halla.
 Forman* vtan kärleek°° mon thet   °hövding   **tillgivenhet
 walla.
 Thet ær ok ont ij thy hwse,
 ther ængin ær rætzl æller kwse*.   *respekt eller husbonde; ordspråk!
 Man sigher at ther ær æn wærra
 ther ængin ær höffdhinge æller
 herra.
 Thetta skullin ij brodher wakta*   °besinna
 ok ey swa mykith idhra glædhi
 akta*,   °tänka på
 at ij hafwin idher siælfwer fore enkte
 ok wij alle skadha til idher lite.¹

På ett ställe som detta lyser tendensen klart igenom. Författaren har med förtjusning begagnat tillfället, Oxiathers tal, för

¹ Denna rad är uppenbarligen förstörd. Möjligen: ok wij ij allan skadha til idher lite.

att få fram sin syn på en svag konungs fel. Rådgivaren mästrar sin herre, och Darius känner sig vederbörligen stukad, han »swarar aff sorghom modher» (v. 1895) — vilket är ett betecknande nytt tillägg.

Mot bakgrunden av denna förvirring i Darii läger framträda Alexander och hans mod i imponerande skala. Svensken ger här en mycket utförligare teckning av händelserna. Först låter han Alexander mönstra sin lilla här och förvånar sig i högsta grad över att han i sin obetydlighet vågar anfalla Darius och hans väldiga härskaror. Jag återkommer till denna karakteristik av hjälten och påpekar endast här att Alexanders tal till hären, sedan han låtit riva upp bron över Euftrat, har en vida mer heroisk klang här än i originalet.

Händelserna konvergera nu alltmer mot slaget vid Issos (namnet förekommer dock varken hos latinaren eller svensken). Dessförinnan kommer emellertid den egendomliga episoden om Alexanders hemliga spejarbesök hos Darius, vilken förtjänar sin särskilda behandling. Här antecknar jag blott att Darius som vanligt är räddare och ömkligare. När Xerxes' bild störtar samman, tar han detta omen mycket djupt. I den latinska texten talar storkonungen, visserligen under tårar och suckar, men dock ännu med konungslig värdighet: »Hoc prodigium desolationis est domus mee et decrescio regni Persarum» (s. 100: 29). I vår roman heter det däremot:

2387 Darius sagde medh syrghiande röst:

Nw bigifwer^o iak alla mina tröst^o.

^o uppgiva ^o hopp

Land ok rike ok alt mit wælle,

hws ok borgh, makt ok bælle,

thet skal mik bradhlika alt for ga,

thet kan iak aff thet belæte for sta.

Hans undergivenhet är sålunda så stor, att han om sin makt till och med använder ordet bælle, som visserligen betyder makten i dess höghet och mest imponerande prakt, men också gränsar mycket nära till prål och skryt. Darius är förtvivlad och han kan icke längre dölja sina känslor. Den fientlige författaren låter honom förnedra sig själv.

Slaget vid Issos och dess följder få sedan lämna rikliga bidrag: Darii flykt skildras i drastiska färger. Hans här råkar i upplösning:

2453 The fly fast* ij rotaskap*, **hastigt* ***i hopar*
 ræt som man plæghar rænna a kapp

och om konungen själv heter det ironiskt:

2455 Darius ropar til sin hæst,
 rypde bort som han ma mæst,
 bidher sik ængin wæghin wisa.
 Sinom hæst wille han litith lisa*, **skona*
 han thordhe aldre til ryggia se,
 hwarte glædhias æller le
 för æn han kom heem ij sina borgh
 medh store razl ok mykin sorgh.¹

Återkommen till sin borg skriver han ett förtvivat brev (v. 2503 ff.) till kung Porus för att bedja om hjälp. »Wij ærom sköt thrængde aff wart land», heter det. Hela brevet härrör från bearbetaren, vilken i den latinska texten icke fann annat än ett enkelt omnämmande av faktum.

I ett nytt slag (Arbela) förlorar så Darius ännu en gång och måste åter fly. Ironiskt heter det:

2789 Perse wilia sin skadha wrækia*, **hämnas*
 Macedones thera fatighdoom slækkia*. **göra slut på*
 Aff thæsse striidh war yffrith saght.
 Illa hafwer Darius sin skadha wraght.
 Han rypde bort, war mykith saar*, **sårad*
 han thörffte sik redha margha baar.

Darii karaktär omgestaltas sålunda alltjämt i samma riktning, ty »Historia de preliis» säger blott helt lakoniskt: »Cumque vidisset Darius suos in bello deficere et ipse vulneratus fuisset, iniit fugam» (s. 114: 7).

Tydligare än på något annat ställe framträder emellertid den svenske författarens nya Darius-karaktär i den nu kommande teckningen av perserkonungens slutliga nederlag och död. Från det nyss skildrade slaget flyr Darius till Persepolis. »Darius itaque vulneratus e prelio fugiens ingressus est civitatem Persipolim. Et ascendens in palatium suum prostravit se super faciem suam et ex alto pectore dura trahens suspiria et plorando dicebat: Heu me

¹ Jfr Videns Darius suos in bello deficere terga versus iniit fugam (s. 104: 14).

miserum» etc. heter det i originalet (s. 116: 1), medan svensken riktigt frössar i detaljer för att få fram tyrannens ömklighet:

2873 Darius kom til Persipolim stadh
 medh store sorgh ok enkte gladh,
 gik ther genast ij palaz sin.
 Medh angist ok we* tradh han ther in   * förtvivlan
 illa saar ok mykith for tappat*,   * förstörd
 qwinno ok barn for honum bort snappath,
 sina mæn ok sina modher miste.
 Aff graat matte hans hierta brista,
 hans sorgh, hans graat, hans hardha laat*   * våldsamma jämmer
 rækte honum* swa længe aat   * höll på
 han fiol nidher ok la ij dofwa*   * dvala
 ræt som then ther skulle sofwa.
 Han danadhe ok ræt som nakar qwinna
 ok wiste enkte til sit sinne.
 Han ropadhe widher medh et skri:
 Thet war we ok thusand awi etc.

Tryckt av hela denna olycksbörda faller Darius alldeles till föga. Vår svenske författare låter honom nu göra en fullständig syndabekännelse. Proportionen mellan originalet och bearbetningen är ifråga om uttryckens skärpa alltjämt densamma. I den latinska texten konstaterar Darius blott med några få ord att han, som härskat över ett världsvälde utan like, nu är förödmjukad »usque ad terram». Kunde människan veta sitt kommande öde och se hur de yttersta bli de främste och tvärtom, skulle hon tänka annorlunda (s. 117: 2). I vår text är utförligheten som vanligt vida större och Darius behandlas (av sig själv!) med en bister hårdhänthet. Mest lägger man märke till hur författaren med sin kärva humor gör Darii självbekännelse så mycket mer konkret. Man riktigt ser hur storkonungen i det väldiga palatset darrar för sitt öde:

2899 Iak som aldre rympde för,
 iak rymer nw genom hwaria dör,

säger han till sig själv. Han sparar icke på förebråelserna. Man bör tänka på vad som kan komma, när man upphöjer sig »ij hoghoomodh ok riikt ok storo bælle» (v. 2904). Ordet bælle återkommer sålunda även här och har nu tydligen innebörden »skrytaktig prakt», särdeles passande i en emfatisk syndabekännelse. Slutet, som hör

till det helt nya i den svenska versionen, är ävenledes hårt och konkret:

2909 Thet komber opta a en dagh
 then man som gifwer annor lagh,
 thagar then minzsta gör aff then mæsta,
 aff then mæsta gör han den wærsta.
 Then för sat höght, han sætz tha siit*;
 swa gör han honum hans sæte qwiit.   * lågt
 Then för sat siit, han siter tha höght,
 thetta hafwer iak nw for söght.

Hur mycket författaren njutit av att låta den ömklige, be-segrade konungen få till det yttersta förödmjuka sig med denna självbekännelse, som kunde passa till exempel i en handbok för själavård, ser man i de följande innebördsrika raderna, där han med fullkomligt hjärtlöst hån drar konsekvensen:

2917 Darius fik tha sinne ok skæl*   * sans och förnuft
 lot skrifwa siin breff mykith wæl
 medh radhe alla manna sinna.
 Swa kænner* nödh nakne kono spinna   * lär

Man måste medgiva, att den sista radens överdådiga nordiska ordspråk är infogat med en satanisk skicklighet. Storkonungen är icke mycket värd i detta ögonblick. Han* kommer väl till sans igen, men blott för att med alla sina mäns råd åstadkomma ett mycket väl skrivet böne-brev till den segrande Alexander. Originalen har naturligtvis icke den minsta antydning om något råd, som på detta vis måste ingripa, när hela konungadömet genom tyrannens dårskap håller på att störta ihop.

Det mycket väl skrivna brevet är ett gott exempel på vår be-arbetares litterära stil, på hans förmåga att utveckla ett givet tema i de former han anser passande för sitt ämne, och man får väl an-taga, att han här gjort sitt bästa. Resultatet blir en omsorgsfull, något väl predikomässig retorik. Men framför allt syns det klart att han åter vill låta Darius förödmjuka sig så mycket som möjligt. Det sker här liksom i originalet genom att storkonungen själv får utlägga den gamla satsen om tyrannen, som faller dess djupare ju högre han kommit. »Recordare Xersen regem fortissimum . . . , qui multas habuit victorias plurimaque prospera, sed quia ultra modum elevata est mens eius, habuit turpitudinem in Ellada,

. . . » heter det med en viss klassisk enkelhet hos latinaren (s. 117: 33). Svensken låter däremot sin Darius skildra Xerxes i de starkaste färger, som naturligtvis skola överföras på honom själv av den förståndige läsaren-åhöraren:

2943 Thænk a Tersen konung starkast.

Æpter goz ok fiikt* hafdhe han hast**,   *ägodelar   **åträ
Han war alt æpter sin eghin wilia*,   *begär, lusta
han wille hwar man fra sino skilia,
han wan land, silff ok gul
ok wille aldre wardha ful.

Man hördhe hans lika aldre wara.

Honum thordhe ængin mote swara*,   *göra invändning mot
swa war han stark ok mykith baald.

— — —

Tha han wille ey ater wænda,
med fulom* dödh fik han en ænda,   *neslig
ræt ij sinne störsto höghfærdh.
Offmykith girnas thet ær flærdh.

Så erbjuder han Alexander sina dyrbaraste skatter och halva riket, om han får tillbaka moder och maka.

Alexander svarar mycket kärvt på denna långa litania. Ingalunda vill han köpa det som kan tagas, och vill Darius strida, så vet han nog att Alexander ämnat invänta honom. Inför detta svar rycker Darius ett ögonblick upp sig. Han inhämtar råd och börjar stärka sin krigsmakt. Men vår författare ser på detta med mycken ironi.

3039 Storom hogh Darij hiæрта omfaas*.

*grips av starkt mod

Han hafwer æn qwart naghath rampna aas,
han stærker sik medh raadh ok snille,
sina makt som han stridha wille.

heter det. Alltid kan han ännu skaffa korporna as. Det ser rent av ut som om han ville strida. Mot bakgrunden av detta ter sig det följande bönebrevet till konung Porus ännu ömkligare. Medan originalet visar oss konungen med sammanbitna tänder och besluten att hellre strida än lida en neslig död, ger den svenska dikten honom alltjämt som en stackare. Rädslan för Alexander gör honom väl-talig och han skildrar sin fiende:

3057 Hans hogh ær grym som ens diwr,
 hans hiærtæ som thet ware en mwr.
 Som bölian wæxer fore wædher ok wind,
 som hiorten modhas* fore en hind, *eldas
 swa röris ok Alexanders hogh.
 Han gifwer fore ængom manne bogh*, *viker åt sidan
 han ær girugh* som sulten arn. *glupsk

Själva bönen om hjälp är mest betecknande:

3079 Wara nödh, skadha ok wanda,
 ther wi lidhom margha handa,
 kunnom wi thik ey swa fulkæra*. *klaga nog över
 Thy bidhiom wi fore idhra æra,
 ij thænkin a wart angist ok we,
 idhra hiælp later os tee,
 frælsen os wt aff war sorgh,
 folk ok land ok wara borgh.
 Thænk at forældra thine ok mine.
 waro frænder ok godhe wine.¹

De närmast följande episoderna erbjuda föga av intresse för vår undersökning, men man lägger likväl märke till att bearbetaren konsekvent fullföljer sina avsikter. När Darii moder skriver ett brev till sonen för att förmå honom att underkasta sig Alexander, använder hon synnerligen starka ord till att tukta hans högmod, och Darius i sin tur är här mycket mer förtvivlad än i originalet (v. 3177 ff.). Skildringen av Arbela-slaget, som är anmärkningsvärt utförlig, avbrytes emellertid i vår enda bevarade handskrift just när Darii flykt skall behandlas. Att Darius icke framstått i någon smickrande dager vid detta tillfälle kan man våga ta för givet, och detta bestyrkes av författarens sätt att sedermera behandla konungens flykt ur Persepolis. Det heter härom:

3444 Han flydde thædhan mædher sorgh,
 han thordhe ey Alexanders bidha.
 Medh angist monde han thædhan ridha.

Latinet har ingen motsvarighet till detta.

¹ Pro quo ne pigeat misericordiam vestram super miseriam nostram et adiu-
 vate nos, ut ab angustiis salvemur in quibus positi sumus et revocate in memoria
 vestra ordinem parentum nostrorum (s. 120: 23).

Vi komma nu till berättelsen om Darii slut. Genomgående blir storkonungen i den svenska versionen förnedrad på ett mycket hänsynslösare sätt än i originalet. Bessus och Ariobarzanes få icke blott slå honom i gyllene bojor, de

3460 slogho hans hofwth ok hans kin

— — —
skuwo* ok bardho then ædhla man.

* stötte

Darii bön om förskoning är också på ett helt annat sätt ömlik och ödmjuk, utan all värdighet. Men det är egentligen hans sista ord till Alexander, som äro så betecknande. Snarast kunna de karakteriseras som en fullständig furste- eller hellre tyrann-spegel — ad observandum. Darius får sålunda förödmjuka sig själv till det yttersta genom att skildra sig som den rättvist fallne tyrannen. Alla motiven finnas i den latinska texten, men genom utbroderingen blir intrycket ett helt annat. För argumenteringen finge man snarast citera hela talet. Jag nöjer mig med att hänvisa till vv. 3550 — 3600 och påpekar här blott en passus, där författaren låter Darius använda något av samma ordspråks-kärva uttryckssätt, som annars använts mot honom själv:

3566 Offstoor wördhning* fæller ok sik**. *hög ställning **bringa sig själv

Thy thænk a hwath ther æpter skeer.

till fall

Then grater stundom ther opta leer.

Thænk iw thet som wardha skal,

wærlz æra ær alt fals* ok qwall. *lögn.

Æpter mik tak thik æpter döme,

hwru wærlin wil nw mik forglöma.

II.

Alexanders karaktär har nog konstnärligt varit bearbetarens utgångspunkt, när han gått att göra sin fullt medvetna omgestaltning av den latinska skriften. Efter ett ingående studium av hans arbete härpå har man ett mycket starkt intryck av att han genomfört sin plan just för att få skildra en karaktär av denna art. Han har också lyckats i sin avsikt. Alexanders gestalt har fått en klar, djärv kontur och flera situationer vittna om en psykologisk konst, som är främmande för originalet. Alexander har i den svenske klerkens

vers-roman återfått icke så litet av storhet, ovisst vilka motiv som här kunnat verka. Det är icke samma storhet som hos historiens härskare, men han är verkligen en stor härskare.

I sin förträffliga undersökning av »Pseudo-Kallistenes»¹ har Adolf Ausfeld visat i hur hög grad den ursprunglige författaren tagit intryck av sin alexandrinska hem-miljö och hur Alexander lagts tillrätta för en borgerlig stadspublik, som intresserar sig mer för underhållande och fantastiska äventyr än för den store världserövrarens personlighet, bragder och politik. Han blir hjälte i en sagoaktig roman och blir till och med utrustad med klok och listig förslagenhet av en art, som bättre passar en alexandrinsk köpman än en stor monark och som hör hemma i den orientaliska sagan. Alexander har faktiskt dragits ned på ett betänkligt sätt. Omdömet gäller även de medeltida latinska bearbetarne, om än i ringare grad. Alexander lämnar oss i deras skildring ganska oberörd. Han är ingen stor historisk personlighet.

Men den svenske skribentens huvudsynpunkt på sin hjälte är att han var världserövraren, en stor kraftnatur, som suggererar rent omedelbart, en överlägsen människa som icke skyr några medel, när han skall genomföra sina avsikter, en glänsande tapper krigare och en stor statsman. Han har satt in sitt arbete på de partier i romanens början, där Alexander kan skildras som historisk personlighet. Av äventyrspartierna lämnar han däremot en ren översättning. De ha uppenbarligen icke intresserat honom. Men på romanens slutsidor, när Alexander dör och det ånyo uppstår verkliga politiska komplikationer, lämnar han sin passivitet och blir åter den självständige omdanaren, som låter oss höra sina egna meningar.

Läser man, som sig bör, den svenske bearbetarens företal med uppmärksamhet innan man går vidare, så finner man också lätt att han i sitt arbete varit ganska medveten om en avsikt, ty han ger redan här en skiss till sin Alexander-karaktär, som han med en för honom mycket typisk konsekvens genom hela romanen sedermera utför. Han säger:

7 Ij tolff aar wan han wærlena sik.
 Honom gafwo skat badhe fatighe ok riik.
 som aldre sidhan ængin fik,
 hwarte dödher æller qwik.

¹ *Der griechische Alexanderroman*, Leipzig 1907, s. 235 f.

Sagornas stora hjältar, vad ha de utfört i jämförelse med detta?
Didrik av Bern, Parsifal och alla de andra:

18 Alexander war fore them som en litin qwisa*,   **kvissla, blemma*
han war aff them then minste man.
Aff dygdh ok skæl prisadh is han
ok wan mera æn alle thæsse.

Alexander var den stora politiska begåvningen, mannen med det klara huvudet och den starka viljan, som icke jagar efter fantasiens mål och utför lönlösa kraftprov, utan vet vad han vill och därför får större makt än någon annan människa. Att han också är ett ideal för författaren kan man inte misstaga sig om. Jag återkommer till detta i annat sammanhang. Emellertid finner man i romanen gång på gång denna karakteristik av Alexander, även med det verkningsfulla framhävandet av kontrasten mellan hans andliga storhet och hans kroppsliga obetydlighet, ja fulhet. Redan innan sonen föds får Philippus en profetia om honom. Vår författare begagnar genast tillfället att skildra sitt Alexander-ideal, medan hans latinska original här är ytterst knapphändig. Siaren Ariolus säger:

391 Han skal them styra storlika* wæl,   *utomordentligt
badhe medh snille* ok swa medh skæl**.   *vishet   **förnuft
Honum skal mykin sigher at hænda.
Han ma ey för ater wænda,
æn han hawer wunnith hwath han wil;
ok ængin creatwr æra swa ill*,   *besvärlig
han skal them ræt alla forwinna,
land ok borgher ok starka tinna.
Han skal fara al landin om,
göra fridh ok wæghin rwm,
ængin formaa mote hans makt.

Man lägger märke till att det icke är något ensidigt krigarideal, som uppställes. Alexander skall bli en verklig landsfader för sina folk och sörja för en sannskyldig kejsarfrid med »wæghin rwm», varmed man väl närmast får förknippa tanken på fri och blomstrande handel. Även då han uppträder som obarmhärtig erövrare, vinner »margha stædher ok borgher» och gör »marghom sorgher» tillägger författaren, med »parcere subiectis» i minnet kanske, om de underkuvade:

1502 Them skadhar enkte vnder han ga.

Sådana äro de synpunkter den svenske författaren ledes av i sin skildring av Alexanders erövrartåg genom Asien. Han är den på en gång djärve och kloke hjälten. Hur pass medveten författaren är om sina politiska idéer och hur gripen han är av dem, ser man allra tydligast, när han kommer till skildringen av Alexanders återkomst från Indien till Babylon. Den formar sig till en fullkomlig apoteos av den imperialistiska idéns strålande unge representant. Det latinska originalet har på denna punkt ingen motsvarighet, det nämnes blott att Alexander mottager sändebud från hela den underkuvade världen. Den märkliga svenska texten förtjänar däremot att anföras i hela sin längd. Utan tvivel träffar man här något centralt hos dess upphovsman. Stället lyder:

9605 Alexander reedh sik thædhen gladh
 oc swa in i Babilonia stadh,
 then starka stadh som stander æn.
 Honum bidde ther marghin ærlikin* man   *hövisk
 aff all the land i iordhrike ære.
 The mondo hans skat fore honum bæra.
 Sændebudha, herra oc första
 aff alle the tungo man höra lyste,
 som waktadho Alexandrum ther,
 the gingo mot honum oc hans hær.
 Aff allom landom war ther folk,
 aff margha handa tungo tolk,
 en deel mon iak æn them kænna.
 Iak wænter ther waro landzskap thenna:
 aff Galecia land oc Spania,
 aff Sardina oc Ytalia,
 aff Cecilia oc Romarike,
 aff Britania oc flere slike.
 Aff all the land i wærlidinne lagho
 kom honum skat oc rika agho,
 aff östan oc sunnan, nor oc wæster
 war ther margher sændebudhi gæster,
 ther honum fördho skat oc tol,
 ædhla stena, silff oc gull,
 ædhla hafwor, gotz oc riikt*,   *riikedom
 margh otalik thusand wikt.
 Thiænist oc hylle honum sworo
 alle för æn the thædhen foro.
 The beddes aff honum nadher oc fridh,

ther hwar man skulle lifwa widh.
 The badho han fore dygdh oc æro,
 thet han skulle them trygger wara,
 thet troen ware medh fridh oc spækt* **stillsamhet*
 oc göra them ænga handa aff tækt*, **ej avhända dem något*
 ey medh stridh, rooff eller brand
 eller læggia ödhe thera land.
 The sworo honum tryggia edha,
 swa ræddis the fore hans wredhe.
 The toko manzskap alle i sænder
 oc gingo Alexandro tha a hænder
 aff all wærlidinne oc aff all thæs ödh.
 The lofwa att göra hwath han bödh.
 Tha war han en herra korin,
 ower alla wærlidina medh edhom sworin,
 ower all the land i wærlidine war.
 Konunglika krono han tha bar
 ok tok sin skat, riik oc stoor
 aff alle wærlidine som iak tror.
 Ther ængom manne aldre meer
 tholik æra nakath sin skeer.
 Han lyyste sin fridh ower wærlidina alla,
 han wille hwar man gerna halla*, **beskydda*
 hans budh thordhe ængin man bryta,
 om han wille sina helso nyta.
 Swa wan han medh konst oc makt* **klokhet och kraft*
 alla wærlidina som mik ær sakt
 medh stridh oc rooff oc medh sit wald
 oc medh stoor dirffwe* marghin fald, **mod*
 medh godh radh oc snille lista*, **klokhet och beräkning*
 ther marghin man litith aff wiste.
 Han forsymadhe sik i ængin tima . . .

Vad vi här läst är den svenske författarens sammanfattande
 karakteristik av Alexander och hans verk. Forntidens störste här-
 skare och krigare står på höjden av sitt liv, men också inför sin
 undergång. I de följande verserna talar författaren om hur riket
 genom efterföljarnes obetydlighet och tvister löses upp. Kontrasten
 är beräknad och verkningsfull. Den hjälper bra till att låta Alex-
 anders storhet imponera på läsaren-åhöraren. Stället kan analyseras
 ur många synpunkter. Politiskt är det intressant genom utlägg-
 ningen av idéerna om världsmonarkien, som givetvis är mycket
 tidsfärgad. Man lägger märke till att Alexander härskar över alla
 folk och kungar, som hylla honom och giva honom skatt. Hans

makt är oinskränkt. Alla måste böja sig för honom, om de vilja njuta någon välfärd, alla svärja honom dyra trohetseder och själv svarar han med att lysa sin frid över hela världen. Liksom i inledningsorden talas det med värme om hur han tog sin skatt, »riik oc stoor», av hela världen. Detta har tydligen varit av stor vikt för vår man. Jag återkommer senare till den politiska sidan av saken. Ur psykologisk synpunkt äro nu först slutorden här ovan märkligast. Författaren är angelägen att få fram att Alexander icke var en vanlig krigarbjässe, utan en överlägsen, sammansatt natur, en stor härskare. Han har vunnit världen med både klokhets och kraft, som en utomordentligt djärv krigare, med väldiga härstyrkor och genom erövring — men också

medh godh radh oc snille lista,
ther marghin man litith aff wiste,

det vill säga med den store politikerns djupa blick för krafternas spel och möjligheten att använda dem, utan att gemene man förstår någonting därav. I detta ligger för vår man Alexanders storhet, därom vittna hans drag att sätta de citerade orden sist i karakteristiken och deras överensstämmelse med »skissen» i inledningsorden, där konungens storhet sades ha sin grund i hans »dygdh ok skæl». Denna kärlek till hjältens intellektuella karaktärsegenskaper präglar för övrigt hela verket och röjer säkerligen ett avgörande drag hos författaren.

Å andra sidan är det likväl påfallande att den svenske författaren vill göra Alexander till lika stor krigare som statsman. Detta hör till mångsidigheten i karakteristiken och idealet. Andan i vår roman är vida mer krigisk än i dess original och här komma rent nordiska drag tydligt fram. Alexanders uppfostran är hos honom mer värdig den blivande store härföraren. Vid tolv års ålder lämnar han plötsligt sin lugna barndom och visar sitt mod och sina krigiska färdigheter i att rida dust, kasta sten och allt sådant. Men samtidigt får man visserligen höra, att han »gat wæl sina tungo röra» och att han var »mykith lærdh». Även hans sätt att döda sin verkliga fader, den egyptiske konungen-trollkarlen vittnar om hans kraft eller snarare om en viss brutalitet (v. 492 ff.). Den nordiska tonen möter man flerstädes. När Alexander förklädd har varit inne i Darii läger och kommer tillbaka till sina män, håller han ett betecknande tal till dem:

- 2398 Alexander gör them alla tryggia*
 medh siin ordh som han wæl kunne:
 »Iak hafwer warith ij Darius funde*,
 hans makt hafwer iak alla seet,
 hwath han forma, thet ær mic teet.
 The æra ti for hwar en war,
 wanstarke ok wille* som annor faar,
 the æra weke ok wankunne*.
 Æn tho wi ærom fa ok thunne*
 wi ærom bætre æn alle the.
 Wi winnom them, thet skulin ij se.»
 The lofwa han alle ok sighia ia,
 wi wiliom fast medh idher sta.
- *obekymrade
 *har träffat D.
 *svaga o. bortkomna
 *oförståndiga
 *fåtaliga

Hos latinaren säger Alexander däremot att grekerna själva ha övermakten (s. 101:10) och han har alls intet av den enkla vältalighet varmed svensken låter honom uppmuntra sina krigare. Karl XII-draget hos Alexander framträder för övrigt gång på gång. När Alexander sprängt bron över Eufrat bakom sin här för att taga bort varje tanke på flykt, lägger vår författare i dagen ett påfallande intresse för detta drag och låter sin hjälte hålla ett mycket långt och ståtligt tal, som har föga motsvarighet i originalet. Det heter exempelvis här:

- 2003 Bætra ær sta ok ærlika winnas.
 Wi hafwum wilkor thet ær twænne*,
 antiggia tappa æller winna.
 Tappom wi, the sla os ij hæl,
 winnom wi, tha wardha wi sæl.
 — — —
 Ij thænkin hwru wi skulum stridha,
 aldre fly, vtan alt tiidh bidha
 ok standa fast, tha fa wi froma*.
- *två ting att välja mellan
 *seger

Ett av bearbetarens allra bästa fullkomligt självständiga inlägg står detta mycket nära, Alexanders tal till sina trupper före slaget vid Arbela. Även här kommer den kraftiga nordiska tonen fram på ett typiskt sätt, när han säger:

- 3273 Ij glædhins ærlike macedona,
 wi winnom ij dagh ena keysärs krono.
 Ij skulin alle gladhlika stridha
 vtan angist ok vtan qwidha.

Han wardher sæl som stander fast,
 hwa hær flyer, han döör medh last*.
 Wi wiliom ij dagh alt Persia lan(?) winna,
 æn tho wi ærom halfwo minna.
 Hafwin hwarte angist æller sorgh,
 wi brytom æn the waghna borgh.
 Hwa vtan qwidho* ær ij bryst,
 ij stridh döör han ekki först.
 Hwa i stridh rædhis som gaas for ræff,
 han skiælfwer ok falnar* som en skæff**,
 han ær för halffdödher en man,
 æn han sit swærdh wt dragha kan.
 Ij gangin gladhlika til thetta kiiff,
 rædhins ænkte fore idhart liiff.

*vanära

*fruktan

*vissnar, försvinner
**strå? l. blåntott?

Efter denna både vackra och humoristiska uppsång följer en stridsskildring, som verkligen är gjord con amore och har föga motsvarighet i latinet. Vår man lägger genomgående i dagen en stor kännedom om militära förhållanden och tillmötesgår gärna sin publiks smak att höra om sådant.

Hur väl den svenske diktaren förstår att skildra Alexander som en sammansatt, lockande och överlägsen härskargestalt, ser man bäst vid studiet av några episoder, som här skola undersökas mer ingående. Jag tar först berättelsen om när Alexander, förklädd i guden Ammons dräkt, ger sig in bland perserna och uppsöker Darii palats.

Episoden i fråga är märklig icke minst därför att svenskens förändringar äro lika små som verkningsfulla. Han följer i det hela latinet särdeles noga: Alexander kommer efter en farlig ritt ensam till Persepolis i samma stund som Darius återvänder från sin armé. Storkonungen ser förvånad på mannen som liknar en gud och frågar honom vem han är. Han får till svar i mycket hög ton att den han frågar är ett sändebud från Alexander, som kommer för att få veta om perserkonungen ämnar kämpa eller ge sig utan strid. Darius svarar att det låter som om han vore Alexander själv;

2243 Honum kom sant a tungo ok ræt,
 æn tho han ey wiste thet,

tillägger svensken. Storkonungen tar den okände mannen vid högra handen, för honom in i palatsets förnämsta sal och placerar honom

Them ma ængin kræffwia ij gen.
 Tholik sidh ær thik til meen*,
 mik thykker thu hafwer ey tholik sidh,
 thiin kar thörff thu siælfwer widh.»
 Alt thet folk ther hördhe opa,
 lofwa then sidh ok sagdho swa:
 Tholik sidh ma man wæl æra,
 medh tholik herra skullo wi wæra,
 tholik herra ær got at thiæna,
 ther tholka gafwor thör at læna.

*emot

Scenen är onekligen gjord av en konstnär och psykolog. Den lille tigande, fule, hopknipne mannen reser sig plötsligt hänskrattande, kastar med förakt bågaren framför sig på bordet. En konung som inte vet sin plikt att vara frikostig och ändock är världens rikaste monark vill han inte ta några gåvor av. »Tag du din bågare! Tydligen behöver du den.» Åtbörd och ton äro den om sin egen kraft medvetne mannens och de ha sin avsedda verkan. Man hör hirdens bifallsmummel. Det nordiska ordet kommer osökt i pennan. Hela situationen är som tagen ur Snorre eller en saga. Alexander i Darii slottssal kunde lika gärna vara en självsäker nordisk storman inför sin konung. Och man ser vad det är som diktaren skattar högt hos sin hjälte. Episoden är utformad med säker hand för att få fram det fascinerande i konungens personlighet. Även förklädd och mitt uppe bland okända män är han härskaren, som leder människornas hjärtan efter sin starka vilja, genom makten av sin underbart sammansatta personlighet. Man må grubbla så mycket man vill om honom. Den vanliga människan får ge upp försöket att begripa honom. Hon stannar gripen av den tjusning och mystik som historiens väldige av Alexanders och Napoleons typ utstråla. Här i episoden med bågaren har vår man på ett enkelt och säkert sätt gjort god episk konst av sina psykologiska intentioner. Hur pass medvetna dessa voro för honom, med hur mycket beräkning han nyttjat sin huvudeffekt, motsatsen mellan hjälstens yttre obetydlighet, ja fulhet och hans andliga överlägsenhet, framgår av ett annat ställe, där han direkt resonerar om detta. Alexander mönstrar sin här före det avgörande fälttåget mot Darius. Stor är sannerligen icke hans yttre makt gentemot Darii, som ingen tälja kan. För att riktigt få fram det underbara och ofattliga i Alexanders bragder, tillägger författaren nu, utan stöd av den latinska källan:

1919 Ware iak Salomon ok hafdhe hans snille,
 ware iak swa wiis som iak siælf wille,
 ware iak folasta faana gæk*, **galnaste dåre*
 ther ey kunne skilia bro om bæk,
 iak wille thet vndra meer æn vnder,
 at han, ær badhe litin ok thunder,
 skulle göra then framgang,
 sik stort rwm ok androm thrang*, **vedermöda*
 swa margh land wunnith hafwa.

Här är ju tonen litet självbelåtet gäckande — ware iak swa wiis som iak siælf wille — och man kan ej misstaga sig om att författaren i säker medvetenhet känner sig på ett egendomligt sätt nära förtrogen med sin hjälte, fastän han beundrande erkänner hans överlägsna storhet. Liksom i den nyss relaterade episoden har man emellertid även här ett bestämt intryck av att han tecknar efter någon levande modell, som han stått nära, en märklig personlighet, hos vilken det yttre icke alls svarat mot själens krafter. I varje fall måste den som förmår teckna en människa med hennes motsatser på detta vis ha varit en god psykologisk observatör.

Det starka psykologiska intresset kommer även väl fram vid behandlingen av den kända episoden med läkaren. Här ser man likväl även hans avsikt att göra en moralisk tillämpning särdeles tydligt. Hela episoden är på ett märkligt sätt tillspetsad, vi få ett vida mer dramatiskt intryck av den än i latinarens berättelse.¹ Redan berättelsen om Alexanders bad är betydligt livligare. Scenen mellan konungen och läkaren, när denne kommer in med drycken utföres med största omsorg. Alexander forskar med sin genomborrande blick vida grundligare i läkarens anlete, och vår man riktigt frossar i att skildra intensiteten i hans hjärnas kamp för livet:

2597 Alexander tok them drykke mot,
 ther Philippus honum bar til boot.
 Han hiolt then dryk fast ij hænde,
 swa ok thet breff Parmenius sænde,
 siin öghon opa Philippum lagdhe,
 sa han a ok alzstingx thagdhe*. **teg fullkomligt*
 Han mærkte fast hans öghno wik*, **såg honom fast i ögonen*
 om han skulle vntfærgha* sik. **förändra färg*

¹ . . . accidit voluntati eius est lavaretur in Cidnum fluvium perfrigidum statim-
 que obriguit et contractu nervorum morti proximus fuit (s. 110: 1).

Han fæste siin öghon ij hans ænne,
 stadhlika a hans ænlite brænde*
 ena stund ok æn ful langa.
 Swa wille han thet wita fanga,
 æn then læke medh nakre list
 hafdhe forgafwo ij drykkin wiist*.
 Alexander fan ræt ængin wank,
 at Philippus war medh false krank*.
 Han sa wæl at Parmenius lögh,
 drak wt then dryk ij en tögh
 swa at ænkte ater ij karith bleff.

*brände sin blick i honom

*visste om något gift

*fann ingen anledning att
 tro att Ph. var en
 ondskefull bedragare

Ingenting av detta intresse för vad som tilldrog sig vid de båda männens möte finner man i originalet. Fortsättningen av berättelsen visar också svenskens förmåga att göra den psykologiskt dramatisk. I hans källa (s. 112 f.) förlöper hela scenen blott mellan läkaren och Alexander, och det meddelas endast till sist att kungen kallar på Parmenius, rannsakar och låter döda honom. I vår roman är Parmenius genast tillstädes, tycks ha stått alldes invid sjuklägret. Philippus vänder sig också till honom när han skall svara på beskyllningen. »Wi standom badhe wara fara», säger han och fortsätter sedan i några ord, där han får tillfälle att röja sina känslor för konungen:

2623 Parmenius, thu hafwer oræt saght,
 thetta hafdhe iak aldre ij akt,
 at iak wille honum forgifwa.
 Iak seer han myklo hæller lifwa,
 han ær min herra ok miin tröst.
 Medh thenna dryk hafwer iak löst
 honum wt aff alle hans soot,
 han kænner thet siælfwer wara boot.

Denna trohetsförklaring av Philippus ger scenen ett rikare mänskligt innehåll, men den har också en viss vikt för tendensen i berättelsen. Philippus är den typiske trogne vännen och vasallen. Parmenius är exemplet på en farlig tjänare och vi få nu se honom stå där överhöjd av skammen. Alexander som känner hälsan vända åter omfamnar rörd sin vän Philippus, på vars trohet han aldrig behövt tvivla, men

2643 Parmenius stodh som et fool*,
 ther ey ware wærdher see a sool.

*dåre

- 1621 Transagoras tok op sin gamla laat*,
 sænde fals breff mædhan han gaat,
 at alle skullo göra Alexandro meen.
 Han giordhe illa, thy han war hans swen.
 Han war tho mykith storlika riik,
 han skammade sik ey fore sit swik.
- *beteende, trafik
 *så mycket som?

Strasagoras är sålunda Alexanders handgångne man och hans för-
 råderi blir anledning till följande mycket bistra reflektioner:

Then fughil örent gör sit næste,
 örn æller spirff ok alle flæste,
 han rymer fore sina skamlika gærdh*.
 Rent næste hyser ey tholikt wærdh*,
 som swa wil orenlika byggia*,
 thet skulle tha Transagoras hyggia*.

*gærning
 *værd l. möjl. værdfolk
 *bo
 *besinna

Han får också sitt grundliga straff och berättelsen härom ut-
 broderas rikt, medan originalet blott nämner faktum. Strasagoras
 göres till en föraktlig, lättsinnig pratmakare och stackare, en för-
 råddare, som med rätta förlorar sitt välde:

- 1634 Til Transagoram land, som mik ær sakt,
 foor Alexander, war mykith gram —
 fore honum flydde Transagoram
 ok miste sit liiff ok alt sit wælde,
 fore litin mon* han thet bort sælde —
 ok sæter ther en forman annan,
 hwem Alexander siælfwer an.
 Transagoras gik aff sit sæte,
 han giordhe thet aff rætte kæte*.
- *ringa pris
 *lättsinne

Sedan flyr han till Athen och visar där yttermera vilken tarv-
 lig lögnare han är:

- 1644 Han giordhe siin ordh mykin hwas:
 Iak kærer a Alexandrum stort.
 Han dreff mik aff mino wælle bort
 vtan sak. Iak war tho hans swen
 ok giordhe honum aldre meen.

Karaktärlösa oduglingar och förrådare av denna typ bilda
 verkningsfulla motsatser till Alexander.

I romanens senare parti finnes en episod, som röjer en annan
 sida av den svenske författarens uppfattning av Alexander, och

även i detta sammanhang förtjänar en viss uppmärksamhet. Hans förmåga att ställa människor mot varandra firar även här en liten triumf. Episoden är också märklig ur den synpunkten att den visar hur han med säker instinkt drages till de situationer som äro något att göra utav. Såsom redan nämnts, är han tydligen mycket likgiltig för äventyren i Indien. Den episod jag nu tänker behandla är det enda undantaget, säkerligen därför att den ställer hjälten i en psykologiskt egendomlig situation. Den är från början på ett mycket lösligt sätt inlagd i »Pseudo-Kallistenes»: Alexander kommer till drottning Cleophilis' land. Okänd och under antaget namn hjälper han en av hennes söner att återfå sin maka som bortrövats. Fortfarande okänd följer han sonen hem till moderns utomordentligt underbara slott. Drottningen har emellertid på en omväg lyckats få veta att hennes gäst är Alexander själv. Under en vandring i det fantastiska slottets gemak, då konungen är obeväpnad, röjer hon plötsligt en smula försmädligt att hon känner hans hemlighet. Det är detta deras samtal mellan fyra ögon, som författaren konstnärligt och psykologiskt omdanat efter sitt eget huvud. Den latinska texten ger en ganska torftig teckning av situationen (s. 215:10). Svensken börjar med en drastisk bild av Alexanders förvirring, som med ens klargör det förödmjukande i hans situation:

8275 Tha stodh Alexander oc skalff,
 som et forrotith mwra hwalff.
 Han stodh rædder som en hare
 oc som en fughil wti en snara,
 han kunne hwarte tala eller se,
 swa war honum aff ræddogha we*.   **led sådana fruktans kval*

Då har drottningen ju övertaget och hon begagnar det till en lång och schvungfull predikan, vars tema visserligen finnes i originalet, men vars utförande vår man själv har hela hedern utav:

Hwi rædhis thu nw swa höght,
 ther all wærlidina haffwer til thik böght?
 Thu haffwer fordarffwath* wærlidina all,   **ödelagt*
 giort folke oc diwrom mykith qwall,
 thu haffwer fordarffwath Indiam,
 barbarorum land oc Persidam
 oc haffwer röffwath oc slaghith i hæll
 marghin man fore vtan skæl.

Thu haffwer giort them til eghna thræla,
 the förra saato hele* oc sæle, ^{*lyckliga}
 thu haffwer röffwath, hæriath oc brænt,
 marghom lundom wærlidina skænt*. ^{*förstört}
 Thu staar nw witlöös i thit sinne*, ^{*från vettet}
 thu æst nw wunnin aff en qwinne
 oc fangin i Cleophilis hand.
 Hwar ær nw bliffwin all thiin land?
 Thet skulle thu förra haffwa thænkt,
 offstort hiæрта haffwer thik krænkt*. ^{*högmod har fördärvat dig}
 Tha man ginge wærlidin bæzst*. ^{*går en m. väl i världen}
 til wilia hwru han wille hælzst,
 tha skulle han mato fore sik taka*, ^{*bruka mätta}
 halda oc nakan fore sin maka*. ^{*like}
 Æn tho margher thænker thet,
 tha honum ganger mædher alt slæt,
 thet engin skal hans like wara
 oc engin ma honum mote swara,
 twar* hans hugher liwgher illa, ^{*så . . . likväl}
 hans första dygdh mon han* spilla**. ^{*sc. hugher **fördärva}
 Man finder en annan æ* swa godh, ^{*alltid}
 æn tho han hafwer ey tholikt modh*. ^{*övermod}
 Han haffwer tha medh sik mykin dygdh,
 skæl oc wit i hiærtath bygdh°, ^{*boendes i?}
 tha han later en annan wara sin lika,
 swa then arma som then rika.

Detta är ju en ståtlig dygdepredikan, som med sitt tal om måttan kunde passa i en antik roman. Intressant är att se hur författaren här låter sitt moraliserande gå ut över hjälten själv. Han hade redan i företalet antytt sin synpunkt. Han talar tydligen ur sitt eget hjärta, bevarar sitt oberoende. Scenens fortsättning är betecknande för hur långt han går för att låta Alexander få känna sin begränsning. Cleophilis både har och utnyttjar ett säkert övertag. Alexander står och skär tänder i vredesmod utan att kunna få fram ett enda ord:

Oppa hwem tha æst thu wredher
 eller æst thu thik siælfwom ledher°. ^{*förbittrat}
 Lat nw se hwath thu kan göra!
 Hwar ær the makt° thu kan fram föra? ^{*härspekt}
 Hwar ær nw thit keysars wald°, ^{*makt}
 hwar ær nw thiin fromheet bald°? ^{*bålda tapperhet}

Alexander svarade förbittrat, att han var vred därför att han icke nu var så mycket värd att han hade ens ett svärd. Hans

replik är betydligt mer tillspetsad än i latinet och författaren får genom formuleringen fram just det förödmjukande i situationen, bringar honom att erkänna detta själv. Orden komma nu hastigt. Man lägger märke till att svensken förstår det dramatiska i situationen. Varje replik karakteriseras. Alexander svarar först »medh dröffdho huld», d. v. s. alldeles förbittrad, förbittrad i hela sin varelse. Sedan frågar drottningen »brat» vad han skulle göra med ett svärd nu — och så svarar konungen »rast»:

8336 Jak wille beganga storan last.

Först wille iak, frw, dræpa thik,

ther næst genast siælfwan mik.

Min eghin godhwili° haffwer mik swikith . . . **beskedlighet*

Erkännandet att dessa våldshandlingar skulle ha varit ett svårt brott lägger sålunda svensken i Alexanders mun. Genom detta förödmjukas han ännu mer och Cleophilis' svar får också en helt annan innebörd än hos latinaren, som blott låter henne göra en lätt ironisk fråga: »Et hoc dixisti sicut sapiens imperator?» I vår text ger hon däremot världshärskaren ett försvarligt stick innan hon erbjuder honom sin hjälp ut ur den ohjälpliga situationen:

8342 Thet ordh sagdhe en tunga wiis,

medh wisu radhe oc wise akt°

haffwer'thu thet ordhith sakt.

Thu skal nw rædhas enkte wætta*.

°överläggning

°det minsta

Och så lovar hon Alexander sin hjälp.

Detta är ju onekligen intelligent och väl berättat. Tillspetsningen är både dramatisk och rik på moralisk-psykologisk innebörd. Vi få liksom ett mått på hjälten, en aning om att till slut den lilla tuvan skall stjälpas det stora lasset, men det göres med en viss humor och upplösningen av äventyret har till sist retuscherats så, att Alexander dock lämnar det med bibehållen ära. Han räddar sig ur de uppretade sönerns våld genom en list. I originalet låter författaren drottningen efter detta säga Alexander några beundrande ord mellan fyra ögon. Dessa ord återkomma hos svensken, men i lika mån som han förut ökat smäleken för Alexander, när han godtroget låter fånga sig och till slut är i en kvinnas våld, i lika mån gör han här drottningens ord mer beundrande, nästan varma. Hon säger:

thet ær stadhfæst* som hoghin gör.	°gäller
Min hogh ok thanka iak gömpde för*	°vaktade jag för
hwath iak taladhe æller sagdhe.	
Thet giordhe munnen ok hoghin thagdhe.	
Hwadh hoghin sigher thet ær stadhfæst,	
han skal man wakta* aldra mæzst.	°bry sig om
All ord æra som annath wædher	
vtan stadhlik hogh* ær ther mædher.	°fast vilja
Ij mordhara, ij forstandin ey idher.	
Ij hafdhin ey ællas kæntz ther widher,	
om iak ey swa höghelik	
sworith hafdhe then edh iak gik.	
Latin the mordhara hædhan ga,	
thera ræt ij latin them sta.	

En så regelrätt utläggning av läran om reservatio mentalis väntar man sig kanske inte här i romanen. Det kan diskuteras om rimligheten att låta denne Alexander fullt medvetet göra sig till talesman för dylika idéer. Tvivelsutan har författaren tänkt sig honom som en fullständigt hänsynslös realpolitiker, i stånd att både utföra och försvara handlingen. Han är alltid obönhörlig mot allt slags förräderi och tillämpar den kända principen »en fä-hund mot fähundar». Den fascinerande andliga övermakt, som skall vara Alexanders stora resurs, den styrka som gör honom till segrare över människorna, har författaren nog även här tänkt sig framträda och konungen har uppenbarligen alltjämt hans fulla beundran för utomordentlig politisk klokhet. På detta sätt kan scenen försvaras, dess intentioner förstås. Men säkerligen talar här i första hand författaren själv, och Alexanders utläggning har i hög grad karaktären av försvar för egna meningar eller för andras, som skulle försvaras. Återigen har man en känning av att romanen icke blott handlar om Alexander av Macedonien.

»Pseudo-Kallistenes» och »Historia de preliis» kunna knappast sägas giva någon karaktärsbild av Alexander. Det är helt vår bearbetarens förtjänst att hans teckning av världserövraren är ett fullkomligt övertygande porträtt av en sanning som är ganska enastående inom vår medeltida litteratur. Alexander är icke längre en marionett i händerna på en äventyrsdiktare. Han är en sammansatt natur, en man av dem som dana om världen och fångsla den genom sin personlighet. Han utför väldiga bragder, men berättaren söker icke att med poesiens hjälp förstora dem. I stället

låter han oss beundra sin hjältes överlägsna klokhet. Alexander är icke en bländande riddare, han är en djuptblickande statsman och diplomat, som känner människorna och förmår att imponera på dem just genom denna hemliga makt. Han är tapper, en stor krigare, men offerar ingenting på det yttre, är rent av liten och ful, och detta understrykes med särskild kraft. Han är djärv och klok. Denna världens rikedom betyder mycket för honom, han erövrar världen och den ger honom skatt, mer än någon man fått. Hans klokhet sträcker sig även till grundliga omsorger om sitt välde rätt och ekonomiska angelägenheter. Vad författaren beundrar hos honom är den fullkomliga härskarutrustningen, den personliga storhet, som ger makt åt mannen.

Realist var utan tvekan den som tecknade detta härskarporträtt och han levde i en realistisk tidsålder. Det är icke svårt att se att han var fullt medveten om detta. Hans mycket intelligenta sätt att med en liten glimt under berättelsens gång låta oss förstå var han finns med sina sympatier och meningar, ja, detta att han rent av ser icke blott på händelserna, utan även på sig själv med en viss ironi, vittnar tydligt om ett temperament, som icke gärna kunnat undgå en hög grad av självreflektion. Om vi nu efter studiet av Alexanders karaktär återvända till hans företal, så skola vi också lätt finna hur genomtänkt hans program var och hur typiskt det är för en tid, som reagerar mot ett äldre, mer romantiskt uppfattningssätt.

Han börjar med att slå fast att det behövs eftertanke och förstånd för att förstå hans bok:

1 Uilin ij mærkia ok höra,
 hwath fordhom kunno the hedhno göra,
 ij forstandin thet ey wæl,
 vtan ij gömin* thet medh snille ok skæl.   * *begrunda*

Sedan kommer sammanfattningen av Alexanders storverk:

7 Ij tolf aar wan han wærlena sik.
 Honom gafwo skat badhe fatighe ok riik
 som aldre sidhan ængin fik.
 hwarte dödher æller qwik.

Sådan makt och storhet, som Alexander vann, har ingen annan vunnit. Man talar om de stora hjältarne, men vad ha de uträttat?

11 Hwath wan Tidrik van Berna ok Percefal?

Herra Gawian ok Ektor æra ij thera tal^o. ^ohöra (också) till deras stam
 The fingo stor hug^o ok gingo at sofwa. ^oett kraftigt hugg
 Litith wil iak tholik sigher lofwa,
 mædhan them fölgdhe ok enkte got mera^o. ^oeftersom den ej hade bättre
 Swa æra farne marghe kæmpa flere, resultat
 sma ok store, badhe iætna ok risa.
 Alexander war fore them som en litin qwisa^o, ^okvissla
 han war aff them then minste man.
 Aff dygdh ok skæl prisadhis han
 ok wan mera æn alle thæsse.

Medeltidsromanens kristna hjältar — dit räknades även Hektor — alla de ryktbaraste mönsterriddarne bliva små och löjliga mot Alexander. De kæmpa väldeliga tills de raskt få sitt dråpslag och gå att »sofwa». Det ligger mycken försmädlighet i det sista ordet. En seger, som får sådan lön, den är verkligen ingenting att prisa. Och likadant är hela riddarväsendet. Små och stora, bålda jättar, alla ha de gått samma väg. Vad ha de vunnit med sina bragder? Rakt intet. Den lille Alexander, minst av dem alla, föraktlig som en liten blemma, han vann vida mer än de. Men så var han också en man med andra gåvor: »aff dygdh ok skæl prisadhis han». Han hade hjärnans och viljans överlägsenhet över de ryktbara kämparne. Visserligen möter även han sitt öde, liksom alla de vilka blott tänka på denna världen, men ingen kan misstaga sig om att Alexander trots detta har sin skildrares fulla sympati. De efterföljande betraktelserna ha därför i någon mån en konventionellare karaktär, vilket också sammanhänger med deras plats, nära det ställe, där den medeltide skrivaren sätter in de fromma formlerna. Men vi erinra oss dock Cleophilis-episoden. Även Alexander får veta om sin begränsning och vår man är oåtkomlig som varje sann ironiker.

Den svenske bearbetaren värjer sig energiskt mot att hans Alexander skulle vara en vanlig riddare. Hans roman är alls icke en riddarroman. Visserligen har han tagit sig för att omsätta på svensk vers en text, som ligger till grund för några av de mest fantastiska medeltidsromanerna, men han är av en helt annan anda än de diktare, som först av detta material skapade stora, typiska ridderliga berättelser, de franska 1100-talsdiktarne till exempel. Han tillhör Jean de Muns, icke Chrestiens tidevarv och i den mån han sökt att icke blott översätta, utan verkligen omgestalta sitt

material, har han åstadkommit en utpräglad politisk roman med en i hög grad realistisk världsuppfattning, säkerligen också med en tendens, som har sin förklaring i de samtida svenska förhållandena. Mycket har ändrats sedan hertig Eriks och folkungarnes dagar. Alexander-romanens skribent är visserligen Eufemia-visornas ende egentlige arvtagare, men vill man hastigt se, hur fullständigt tidens orm nu bytt om skinn, behöver man blott kasta ett öga på föregångarens inledning till Ivan-romanen, som han på analogt sätt använde till ett programaktigt företal. Det heter ju där om Charlemagne och Artus:

Badhe the herra iak sigher j fra,
 the haffwa thera framfærdh skipath swa,
 ower alla werldina gaar thera loff,
 hwar herra och förste sökiaë hoff.
 Konunga synir the sökto thera heem,
 hertoghar, iærlar, greffuar thiænte them;
 riddara synir the giordo och swa
 och alle the ther wider kunno na.
 Om thenne werdug konung Artus dagha
 waro kempæ starke, thera liiff tordo waga
 for ridderskap och frvr æræ.
 Thet ær illæ the æru nw færæ,
 fore frvor loff wilæ priis at winnæ.¹

Motsatsen mellan två fientliga ideal blir i denna sammanställning ju synnerligen utpräglad. Manen från århundradets slut har formulerat sitt litterära och i viss mån även moraliska program i klar motsats till den ridderliga tidsålderns. Själv hörde han till Albrekt av Mecklenburgs och Bo Jonsson Grips. Man drog inte längre, ens i sagan, ut till strid för ädla fruars pris. Klimatet hade mycket försämrats. Medeltidens upplösning var i full gång. Litteraturen fick träda i samhällsstridernas tjänst, även när den tillika var avsedd att roa med spännande och underbara äventyr.

III.

Som resultat av denna utförliga jämförelse mellan »Historia de preliis» och den svenske Alexander-bearbetarens roman torde kunna

¹ Cit. efter E. NOREEN, *Herr Iwan*, S. F! S. v. 19 ff. (i korrektur).

sägas framgå att vår man åstadkommit två mycket skickligt och konsekvent utförda politiska porträtt, som knappast ha någon motsvarighet i hans original. Detta är också hans egentliga insats. Porträtten äro gjorda av en psykologiskt intresserad, erfaren man och de sakna ingalunda individuella drag. Men på samma gång äro de otvivelaktigt politiska »exempla». Alexander är författarens ideal, Darius är en *con amore* gjord karikatyr av en svag, löjligt högfärdig monark, som måste gå under. Då svensken praktiskt taget har lämnat hela romanen för övrigt, i varje fall dess opolitiska parti, så gott som oförändrat vid omsättningen på vers och till svenska, måste man naturligtvis fråga efter ett motiv till detta egendomliga ingripande. Att vi skola finna det på politikens område torde redan vara ganska klart. Icke minst avgörande för detta äro de ofta återkommande politiska maximer som strös in.

Redan tidigt har Ahlstrand pekat på vissa ställen, som skvallra om bearbetarens egna meningar. Han framhåller den varma fosterlandskänslan i skildringen av rikets delning efter Alexanders död och partiet om »öglare», »där man tydligt märker, huru vid tanken på inhemska förhållanden 'indignatio facit versus.'»¹ Utan att vilja på något sätt skriva under Ahlstrands mening för övrigt att mannens verk vittnar om ett ärligt, rättframt och trohjärtat sinne, måste man dock taga dessa och liknande fingervisningar ad notam.

Viktigast är emellertid vad bearbetaren själv upplyser om romanens tillkomst:

10571 Thæsse book hon hafwer nw ænda,
 Hona loot til swenske wænda
 aff latine oc swa til rima,
 fore wisso skulin i thet for nima,
 en ærlig drotzet innan Swerik.
 Bo Ionsson swa næmpner han sik,
 i allom landom medh ærom kænder.

Henrik Schück har i sin undersökning om författarskapet till »Konungastyrelsen» med särskilt eftertryck framhållit, att man för så gott som all medeltida svensk litteratur måste räkna med att den tillkommit med en viss praktisk avsikt, på beställning. Det må förlåtas om man, när det gäller en realist och cyniker av Bo Jonsson Grips proportioner, finner denna synpunkt vara den när-

¹ *Konung Alexander*, s. 364.

mast till hands liggande. När han beställde det vidlyftigaste litterära bokverk av världsligt innehåll vi känna från vår medeltid, bör han gärna ha haft en liten biavsikt, och när vi finna den populära äventyrsromanen fullsprängd med politiska reflexioner och väsentligen omarbetad just i sina politiskt-historiska delar, så ha vi all anledning att undersöka om icke romanens politiska idéer äro just Bo Jonssons. Så vitt jag kan se är också Darius ett porträtt av Albrekt av Mecklenburg, utfört med det politiska hatets hela kunnighet och tänkt som en verkningsfull kontrast till bilden av den sannskyldige härskaren, som bär Alexanders namn, men får sitt liv genom att vara en studie efter naturen, efter Bo Jonssons fantastiska övermänniskofigur. Den svenska bearbetningen av skriften om Alexanders världserövring och fantastiska äventyr har genom en av drotsens handgångne män och beundrare blivit en politisk tendensroman, säkerligen avsedd som både allvarlig och nöjsam läsning inför hans trogna anhängare, vilka hade utmärkta förutsättningar att förstå och njuta den dock icke allt för mycket dolda undermeningen.

Albrekt av Mecklenburg var en av de uslaste och även farligaste regenter Sverige någonsin haft, därom äro alla ense. I regel sakna vi ju möjlighet att få någon föreställning om de handlande personligheternas inre liv under vår tidigare medeltids politiska historia. Detsamma gäller även Albrekt, men dels avtecknar sig hans öde så ovanligt klart endast genom händelserna och dels hava vi rörande dem bevarade en liten serie rent politiska dokument, som också givits en säregen personlig ton. På detta sätt är det icke svårt att bilda sig en ganska god bild av hans ömkliga figur.

Från början var Albrekt dömd att spela en tarvlig roll. Han sattes in som en docka i spelet vid tjugu års ålder. De svenska herrarne behövde hans faders hjälp i striden med folkungahuset, och fadern sköt fram honom som den lämpliga pjäsen vid manövrerna för att grunda ett baltiskt-nordiskt välde. Under de oändliga striderna om Sveriges verkliga erövrande var fadern den faktiske monarken och träffas i dokumenten alldeles officiellt vid sonens sida som representant för vad motståndarne kallade »de tyske i Sverige». När sedermera den inhemska aristokratien med rätta började att finna den baltiska hjälpen väl effektiv och försonade sina stridiga intressen, skedde det i första hand på Albrekts bekostnad och han blev vår mest ökände skuggkonung. För oss äro händelserna från

och med 1371 betydelsefulla. Från detta år står Bo Jonsson som konungens överlägsne fiende, efter att dittills ha varit hans ivrige anhängare. Alexander-romanen måste även ha kommit till något av åren 1375—1386. Bo Jonsson kallas nämligen drots första gången i juni 1375 och dör i augusti 1386.

Det första dokumentet av vikt i undersökningen är den ryktbara kungaförsäkran av 1371 (Hadorph, Rimkrönikorna, II, s. 34; avtryckt Tunberg, Äldre medeltiden, Sthlm 1926, s. 285). Men även dess tillkomsthistoria måste vi taga hänsyn till. Den har tecknats huvudsakligen av Styffe (Bidrag I, s. LVI), av Tunberg (Äldre medeltiden, s. 283) och av Ingvar Andersson (Scandia, II, s. 31). I början av året 1371 ansattes Albrekt hårt från olika håll, så hårt tydligen att han föredrog att söka upp fadern i Tyskland och lämnade sina angelägenheter i Bo Jonssons händer. Konung Håkan rustade i väster och folkungarnes svenska anhängare samlade en här, som av tidigare forskare ansetts vara resultatet av en allmogeresning mot det främmande förtrycket, men som efter Anderssons undersökning snarare får anses uppsatt av folkungarnes anhängare bland adeln i de delar av landet, som ännu ej behärskades av Albrekt. I dennes frånvaro ingicks emellertid snart ett stillestånd mellan de anfallande och hans kvarlämnade rådsregering. Hans råd har sålunda tagit ledningen i egen hand. Detta var begynnelsen till Albrekts olycksöde. Konung Håkan fortsatte emellertid oberoende av detta sin aktion. I augusti stod han med en här framför Stockholm, redo att befria sin där fångne fader genom en belägring. Albrekt hade under tiden kommit tillbaka från Mecklenburg. Men blott för att finna sig satt ur spel. En skicklig kupp utfördes. Man har svårt att tänka sig någon annan dirigent än Bo Jonsson. De svenska aristokraterna av båda partierna hade funnit sig äga gemensamma intressen mot den tyske fursten, i viss mån också mot Håkan. Innan Albrekt fick fred med sin farlige granne och erkännande som svensk konung och innan Magnus Eriksson fick frihet från fängelset på Stockholms slott, hade de ledande svenska herrarne tvungit till sig hela styrelsemakten i Sverige och befriat sig från både tyskar och folkungar. Detta var Albrekts första svåra förödmjukelse. Vi lägga märke till att han var borta från sitt land, när faran var som störst och att makten tages ifrån honom av hans egna närmaste anhängare, just de herrar, som åtta år tidigare gjort honom till svensk konung. Erinrar man sig denna

situation när man läser den avtvungna kungaförsäkran, inser man lätt med vilka känslor av förakt och förödmjukelse de båda parterna satt sina namn under detta dokument, som sannerligen icke saknar ögonblickets vältalighet och ur våra synpunkter måste studeras något mer ingående. Albrekt får börja med följande syndabekännelse: »Fore thæn skuldh at sumi the mæn, som wi hafwum waar oc riki-sins land oc huus antwardat, hafua med hardom gierningom, thet ær wær,¹ badhe klærka, riddara, swena, köpstadzmæn oc bönder oc widher nampn² allan rikesins allmogha, oss owyljoghan giort, swa wijt som rikt ær, thwaru³ a moot warom wiljæ, æn tho at wi höght missthænckte ærum, at tholikin ufogh skulu wara giordh med waro withskap oc budhi, som thogh hwarte ær, thet weet Gudh, æn tho at wi ærwm i thy skyldughe, at wi hafuum ey swa strenglika rätt ijfui⁴ them, som brutit hafua, som oss tilburdhe, æpter therra manna kiærum⁵, som fore oss kiært hafua. Oc fore then sculd hauer en stor mistronadher warit mellom war oc rikesins godhra manna oc ganzska almoghans i rikeno, oss oc rikeno til storan skadha oc fordærfwe, hwilkin skadha oc fordærfwe wi med Gudz nathum oc rikesins godhra manna radhe forwända, rätta oc bätra wiljom med kärleek, troskap, nadhum oc med mildlek oc med allom them godhum sakum, som enom godhum oc rättom herra göra bör sins rikes ælskelikum inboandes mannom, hwilke the hælzt æru, lekmæn ælla lærde, oc latom wt af allo waro hiæрта allan owilja oc mis-thanka, hwilkom lundom thet hælzt til komit ær mellom alla Swerikis manna oc war, swa som thet aldregh timpt ware, oc thet aldregh til minnis dragha med nakra handha swik ælla skadha. Oc ther til at alt jæf⁶ oc alder ræddugha aflægges oc wte lykkes, som ær ælla warit hafwer mellom rikesins manna oc waar, tha forlatom wi oss oc læggiom wi oss medh ganzske tro til rikesins radh medh hwsom oc landom», etc. Sedan han här fått närmare specificera de fasta orterna uppräknas samtliga de herrar som skola räknas till rådet, och kungen får så lova att om någon av dem dör, så skola de återstående ha rätt att själva utse efterträdare.

Till slut följer det drastiska stadgandet om de fasta husen: »Oc oppa the fornempdo hwss skulu the rikes radh foghata, in-lænzka mæn, sættia medh waro radhe, som oss oc them synis nyt-sama wara. Item wm folck ok wm kost ok wm all annor thing,

¹ tyvärr² särskilt³ dock⁴ styrt⁵ klagomål⁶ tvivel

som oss oc rikeno makt a ligger, lofuum wi widher sannynd ok godha tro, medh godhum wilja oc rætte foract¹ at halda skulæ æpter fornempda rikesins radz radhe, oc ther aldregh af ganga, hwarahanda ærandom thet hælzt æra, som ther til æru fallen, at rikis radh med vita skal . . .»

Med fog anmärker Tunberg att orden om att rådet skulle utse slottens fogdar med konungens »råd» få en »verkligt tragikomisk anstrykning». Politiskt innebär ju detta pricken över i. Mer direkt kan man knappast uttrycka rådets seger. För uppfattningen av Albrekts personliga ställning vid detta tillfälle äro likväl brevets inledningsord mest upplysande. Kungen tvingas att erkänna att hans länsmän ha gjort ogärningar mot hela det svenska folket. Det har skett mot han vilja, men han har varit högeligen miss-tänkt för att ha givit befallning om dessa övergrepp. Visserligen värjer han sig med all makt mot sådana beskyllningar, men man får ett intryck att den som skrivit handlingen haft en ironisk mening med att låta honom underteckna dessa ord, ty omedelbart efteråt låter han honom å andra sidan erkänna sin skuld, då han icke sin kungaplikt likmätigt med tillbörlig stränghet hållit vålds-verkarne inom lagens skrankor. Dessa ord lagda i munnen på den svage Albrekt ha troligen på samtiden måst göra en komisk inverkan, i varje fall ha de ökat intrycket av hans svaghet. Den skada som genom våldsdåden och de utländska förtryckarne åstadkommits har lett till misstro mellan kungen och hans undersåtar, men nu lovar han att med all den huldhet en rätt monark är sitt folk skyldig bättra missförhållandena och glömma alla stridigheter. Om man betänker att Albrekt var alldeles i rådets makt, kan det icke vara någon tvekan om att dessa ord, som ju ej för mottagarne kunde ha något större värde, satts in för att göra förödmjukelsen så stor som möjligt. Formuleringen kunde ej gärna vara genomförd med större omsorg för att framkalla detta intryck. Konungen får lägga i dagen en sannskyldig contritio cordis, framställd efter alla konstens regler. Han har tvingats att inför allt folket erkänna sin egen mindervärdighet. På detta vis tolkat synes mig aktstycket giva oss en klar bild av Albrekts personlighet och situationen i det viktiga ögonblicket, på samma gång vi ha lätt att ur dessa ord sluta oss till motståndarnes mening om honom. Sådan skulle Albrekt framstå utåt, genom detta aktstycke fixerades den bild av honom,

¹ omsorg

som det segrande rådet ville i sitt intresse fastslå. Man drog också i fortsättningen försorg om att den icke ändrades.

Utan kamp lyckades det likväl som bekant icke att reducera Albrekt till intet. Vi ha ej material nog att följa stridens skiftningar, men att det varit en lång strid och att kungen haft verksamt stöd i sina tyska medhjälpare, som lagt under sig så stora delar av Sverige, därom vittna även de få bevarade källorna.

Redan 1375 hade konflikten gått ända därhän att en stor uppgörelse var nödvändig. Den tog formen av en allmän landsfred, vilket innebar, att de vanliga lagliga formerna voro i viss mån sprängda. Men samtidigt får kungen giva frälset nya försäkringar och Bo Jonsson antager i detta sammanhang drots-titeln. Rosman¹ framhåller också, att man från denna tid tycker sig kunna märka »ett allt skarpare tillspetsande af rivaliteten mellan konungen och hans drots, då denne med ständigt stegrad styrka träder i opposition mot både konungen personligen och mot grunderna för hans makt. Så tillvida utgör 1375 års uppgörelse en märkespunkt i Bo Jonssons historia, att han efter den tiden med allt större konsekvens utnyttjar sina maktmedel, då han sätter mångsidiga krafter i rörelse för att stärka sin egen ställning på konungens bekostnad. Samtidigt med att han planmässigt utökar sina förläningar, uppdrifver han också sina egendomsaffärer till en rent häpnadsväckande omfattning.»

Från denna tid är Bo Jonsson den svenska aristokratiens mäktigaste man och ledare och Albrekts egentlige fiende. Konungen får gång på gång i förödmjukande brev utfästa sig att göra herrarne tillviljes, han påminnes i sårande former om den välgärning Sveriges folk gjort honom genom valet till konung. Det kan icke vara nödvändigt att här gå i detalj, men man måste observera den fullkomliga målmedvetenheten i rådets ihärdiga politik. Det försummade intet tillfälle. Det märkligaste aktstycket, tillkommet under de mest uppseendeväckande former, förskriver sig från 1383. Det har uppenbara likheter ifråga om stil med kungaförsäkran från 1371. Lydelsen är denna:

»Wij . . . görum allum mannom witerligt . . . at wi medh Gudz radhe oc medh godhum forhuxadh²um, wilja oc thanka hawom medh wilja oc kærlek³ aflakt oc bortkastat wt af allo waro hierta

¹ H. ROSMAN, *Bjärka-Säby och dess ägare*, I, s. 156.

² betänkande   ³ endräkt

oc thanka alla missthykkio, missæmjo, misstronadh¹ oc twædrækt, ther nokro ledhis warit hawer ælla upstandith, i hwat mato thet helzt til komit ær, enkte undan skilt, mællum oss oc alla wara radhgiwara, widher nampn mællum oss oc oss ælskelikin Bo Jons-son, warn oc wars rikes drozsta, oc alla andra wars rikes inboenda manna, högga oc lagha, hwa the hælzt æra, lekmæn æller lærdhe, swa som thet aldrih timpt ware, oc wiljom ælla sculum thet aldrih til minne dragha, som til thenna dagh warit hawer, medh nokrum scada æller krankum² wilja, widher wara godha tro oc sannind. Oc ther til at aller jæwghe³, owili oc mistronadher ganslika aflæggis oc wtelykkis, tha forlatum wi oss oc læggiom wi oss medh ganzske tro in til wara rikes radhgiwara, som nu æra ælla framledhis kunno wardha, wm alt wart oc wars rikis bestandilse⁴ oc wm alt thet oss waro rike, mannum ælla almogha up a ga⁵ kan oc wiljom all ærinde oc stykke æpter thera radhe, wilja oc sægn at halda, medh allum kærlek fulkompna oc i engo matto ther af ganga oc thöm medh rættom troscap oc kærlek mena⁶ oc i allum thera ræt styrkia oc widher blifwa lata, widher wara godha tro, allum thera brefwum oc rættughet oskaddom oc oforsumadh⁷, som för æra gifwin thöm allum ælla nokrum thera. Thy oc wi finnom wæl medh allum skælum⁸, at medh wars rikes radhgiwara radhe maghum wi, wart rike oc wnderdana höxt bestanda.» (Hadorph, II, s. 39; Tunberg, s. 299.)

Detta aktstycke har en ännu mer personlig ton än de föregående. Det är icke i egentlig mening en statslig handling, utan en¹ privat uppgörelse mellan konungen och hans råd, egentligen med drotsen. Här talas icke om några särskilda politiska konfliktfrågor, kungen gör inga utfästelser av speciell art. Tönen är i hög grad summarisk. Albrekt får lova att helt följa sitt råds beslut och han får ännu en gång erkänna sin skuld, på ett sätt som är utan motstycke. Återigen få vi se honom på knä som en ångrande syndare, berövad varje spår av kunglig värdighet, en till det yttersta förödmjukad och maktlös monark, som själv får döma fiendens hårda dom över sina egna gärningar. Mannen som höll i pennan — mycket talar för att han förde den även 1371 — ägde en vältalighet i den här behövliga stilarten, som tyder på den vane själasörjaren. Man fäster sig särskilt vid den ståtliga passus, där

¹ ovänskap, missämja, misstro   ² ond (malignus)   ³ tvivel   ⁴ gagn
⁵ röra   ⁶ vara sinnad   ⁷ oförkränkta   ⁸ rätteligen

Albrekt får förklara att han »afakt oc bortkastat wt af allo waro hierta oc thanka alla missthykkio, misssemjo, misstronadh oc twædrækt». Sätter man sig dessutom in i vad det ville säga att Albrekt tvingades skriva under dessa ord på Bo Jonssons egen ståtliga borg Gripsholm, förstår man ännu bättre med vilken uträknad, satanisk glädje drotsen sett mecklenburgaren, Sveriges laglige konung, krypa som ett kräk till sina och rådets fötter. Hans känslor vid det tillfället ha fått ett eko i Alexander-dikten. Dess författare, Bo Jonssons litteräre vapendragare, kanske förtrogne, har där behandlat Darius på samma sätt som hans herre i levande livet hade behandlat konung Albrekt. Romanen ger oss på detta sätt tidens inre historia.

Hela skildringen av Darii öden har samma grella färger som den samtida politiska realiteten tydligen tett sig uti. Författaren till denna bild av en makalöst högfärdig och dåraktig monark, feg, eländig, ömklig och till sist förödmjukad med en bister hänsynslöshet, kan icke ha fått sin inspiration annat än ur ett politiskt hat av samma art som fört pennan i de nyss studerade dokument, vari Bo Jonsson och den svenska aristokratien förödmjukat kung Albrekt. Läger man dennes politiska syndabekännelse på Gripsholm vid sidan av Darii i Persepolis synes mig detta alldeles uppenbart. Storkonungen, som förskrämd flyr i sitt eget palats, som dånar likt en kvinna och uppger höga rop, har till sist ingenting annat att göra än att bedja sina män att hjälpa sig att skriva ett förtvivals brev till Alexander och underkasta sig. Vi ha icke svårt att tänka oss omständigheterna en smula liknande när Albrekt fick foga sig i att bekänna sina politiska synder och underkasta sig drotsen. I varje fall är det lätt att förstå att man njutit att få situationen utmålad, mycket genomskinligt, på detta sätt genom bearbetaren av Alexander-biografien, som just på denna punkt i hög grad lägger i dagen sin förmåga av självständigt gestaltande kraft, sannolikt därför att han helt delat sin uppdragsgivares känslor. Ironien i Darius-skildringen — här ypperligt sammanfattad i ordspråket »så lär nöden en naken kvinna att spinna» — är av alldeles samma slag som i de politiska dokumenten.

Liksom Darius i sin förtvivlan måst lita till sina rådgivare i denna situation, så har svensken redan tidigare i sin bearbetning med full avsikt satt honom i en situation som är tillrättalagd för att visa att i sista hand är det en konungs råd som representerar

förnuftet och makten. Vi ha ju kunnat konstatera att den svenske författaren gjort detta till en genomgående tendens.¹ Den mest karakteristiska situationen påminner emellertid ögonskenligen och säkerligen med full avsikt om en rådsförhandling sådan vi måste tänka oss den under Albrekts tid. Alexander rycker allt närmare, men Darius lämnar icke sitt bekväma palats. Satraperna ropa på hjälp. Till slut förstår han att det är verklig fara på färde. Han kallar sitt råd och ber herrarne »sina angist medh sik skodha». Men han får mer än råd. Brodern Otiakar öser över honom förebräelser för att han svikit sin plikt och flytt faran. Han går dock ännu längre. Han tackar sin konung för att han omvänt och rättat sig. Här erinrar man sig Albrekts läge då den första förödmjukande konungaförsäkran avtvangs honom och han offentligen måste erkänna att han felat. Även han hade stuckit sig undan då det gällde och Håkan ryckte an mot Stockholm. Även hans råd tog då ledningen av honom. Av allt att döma är det minnet av denna situation, som förmått den svenske författaren att så grundligt utarbета en liknande i sin roman, där det var möjligt att få fram samma tragikomiska ton som över den ganska nyss upplevda verkligheten.

Ännu ett viktigt likhetsdrag mellan Darius och Albrekt måste observeras. Storkonungen anklagas ju av sina män gång på gång för skändlig veklighet. Satraperna kräva att han skall låta fara sin »dandz» och sitt »mak». Detta bidrager att göra Darii bild ännu mer ömkelig. Men efter allt att döma har den utländske, svage Albrekt av sina fiender anklagats just för samma fel. Hans slöseri och veklighet kunna vi icke dokumentariskt bevisa, men historieskrivarne ha ända ner till Styffe upprepat beskyllningen.² Sannolikt härstammar den från samtidens politiska polemik, ty i

¹ Redan Hadorph märkte denna tendens i dikten. I sin dedikation till den mäktige dåvarande riksdrotsen Per Brahe d. y., på vars Visingsö-tryckeri verket utkom 1672, skriver han, efter att ha berömt Bo Jonssons stora klokhet: »... tå hans omilde Konung finge thenna Book läsa, skulle han efter Alexandri Exempel mildare umgåås med sine Undersåtare, försichtigare föra sina Krijgh, som han illa begynth hade, och bruka i så wichtige Saaker sine trogne Mäns Råd, (them han nu reda mycket förachtade) så skulle honom all Tingh lyckelikare afflöpa».

² ERICUS OLAI: »... solumque gaudebat cum illis (Alemannis) joculari, confabulari et scurrilitatibus deservire, ita ut nullus Sueorum ad Regis veniret conspectum, quidpiam locuturus, quin multis tam Regis, quam suorum præsentium Alemannorum cachinnis irrisus abscederet.» (*Script. rer. suec.* II: 1, s. 113.) LAGERBRING, del 3, s. 668: »prakten war stor». STYFFE, *Bidrag*, I, s. LXII: »... den praktlystne och lätt sinnige Albrekt».

smädedikten om honom skyntar den ganska tydligt. I första hand kan man då tänka på det ryktbara stället om inträngande tyskar:

85 Han kom aldre swa arm aff Thydhisland,
 hafdhe han et swärdh wti siin hand,
 kunne han danza, springa oc hoppa,
 han skulle haffwa skällo oc gylta klokko*   * *gyllene bjällror*
 oc ther til hundradha lödigh mark.

Hur mycket av detta som är sant, veta vi ju ej, men för vårt ändamål är det tillräckligt att se hur Albrekts samtida fiender skildra honom. Även i diktens fortsättning talas det mycket om vilka rikedomar konungen ödslade på sina ovärdiga landsmän.¹ Detta, liksom berättelsen om hur han hånfullt avspisar den svenske bonden, som söker sin rätt hos honom, tyder på att man i varje fall givit spridning åt en populär bild av Albrekt, som visar likhet med Darii figur i fråga om vekligt och slösande levnadssätt, och avsmak för att bli störd med rikets angelägenheter i sina njutningar.

Enligt min mening hava vi emellertid ett klart och direkt bevis för att den svenske bearbetaren vid sin omdaning av Dariusfiguren syftat mot Albrekt. Vi påminna oss situationen då satraperna sända konungen sitt knotande brev: Alexander är redan långt inne i landet, ingen kan hejda den farlige erövraren, som Darius i sin dårskap föraktar. De sluta med halvt upproriska ord:

1387 Herra, thik bör thænkia til thiin landz.
 Ij latin fara idhar dandz,
 ij ærin alt wane widher wæl mak.
 Thænkin ok bætter a thæssa sak.

Darius läser brevet och i det samma en rapport om att Alexander redan står vid Granikus (texten är här en smula korrumperad). Innan författaren låter honom sätta sig ner och i detta läge skriva ett övermåttan vettlöst brev till Alexander gör han själv följande märkliga reflexion:

1397 Swa maghom wi röna fore warom,
 ilt ær leka medh tholkom darom,

d. v. s. av dylikt kunna vi nog ha erfarenhet för vår (sc. för vårt folks; jfr Söderwall II, s. 923) räkning, illa är det att ha att göra

¹ KLEMMING, *Svenska medeltids dikter och rim*, s. 179 ff.

med sådana dårar. Adressen är i själva verket alldeles tydlig. Författaren tar ett ögonblick bladet från munnen och avslöjar även för den minst misstänksamme sina avsikter. Detta verspar är en ren krigsförklaring. Diktens egenskap av att vara en skarp tendensskrift, riktad mot Albrekt, måste ha insetts av envar, och författaren har haft ett tydligt intresse av att låta det framträda. Detta är i hög grad märkligt, ty härigenom blir det alldeles uppenbart att Bo Jonsson använt romanen för sina politiska ändamål. Darius är Albrekt av Mecklenburg sådan som Bo Jonsson, hans store fiende, såg honom.

* * *

Är Darius ett porträtt i karikatyr av Albrekt, så tvingas man att se till om icke romanens hjälte bär några av Bo Jonssons drag. Möjligheten att använda Alexanders härskargestalt som konstnärlig symbol för det svenska samhällets redan i levande livet sagolike usurpator låg ju nära till hands, och vår förnämste kännare av Bo Jonssons historia, dr Holger Rosman, har också antytt att drotsen själv kunnat känna en viss frändskap med hjälten i det verk han låtit översätta. Bo Jonssons drag äro numera, tack vare Rosmans behandling av det stora hithörande materialet, ganska väl kända och vi ha sålunda förmånen att vid denna undersökning, för en sällsynt gång när det gäller svensk medeltid, få fram en människa. Även beträffande Alexander kan man se förhållandet mellan dikt och verklighet. Jag gör till en början en sammanfattning av Rosmans skildring.¹

Bo Jonssons egen släkt tillhörde icke de stora frälseätterna, men man har måhända väl mycket betonat hans relativa uppkomlingskap, ty genom giften hade släkten redan i slutet av 1200-talet vunnit de allra yppersta förbindelser. Farmoderns mor synes ha varit befryndad med Algotsönerna, den märkligaste västgötska släkten, och hon gifte om sig med en medlem av Upplandsaristokratiens allra innersta krets, lagman Israel And. Modern var av släkten Natt och Dag. Bo Jonsson kom ju också tidigt till viktiga poster, var 1359 kung Magnus' marsk, men hörde fyra år senare till de herrar, som i Mecklenburg gjorde upp om Albrekts inkallande. Arten røjde sig redan tidigt sålunda. Konturerna av hans senare bana äro väl bekanta. Dess viktigaste datum är tvivelsutan

¹ *Bjärka-Säby och dess ägare*, I, s. 139—323.

året 1371, då han öppet trädde över bland Albrekts fiender och blev det aristokratiska rådspartiets ledare. Vad som här intresserar oss är likväl mindre de yttre händelserna än själva den politiska personligheten, hans metoder och idéer. Redan det enastående resultatet skvallrar om att han härutinnan var en man för sig. »Huru än framtiden kan komma att bedöma Bo Jonsson», säger Rosman i sin slut-karakteristik, »så skall den säkerligen dock aldrig förneka, att han var en ovanlig personlighet, en storfinansär af sällsynta mått, en fantasi- och skaparkraft med en bredd öfver sitt lifsarbete, som är nästan utan motstycke i vår medeltidshistoria. Det var något af förelöpare till renässansfigureerna hos honom — en maktutöfvare likartad med Italiens condottierer, som just vid denna tid började tillkämpa sig väldet i de italienska städerna» (s. 262). »Storfinansär» är det mest betecknande ordet i denna karakteristik. Bo Jonssons rikedom är ju legendarisk. Genom Rosmans undersökning ha vi fått möjlighet att bedöma dess innebörd och framför allt dess politiska betydelse. Bo Jonsson grundade sitt välde över Sverige på sin enorma rikedom och på sin förmåga att rationellt utnyttja alla sina tillgångar, både ekonomiskt och politiskt.

Berättelsen om hans egendomsförvärv får genast från början sin egendomliga karaktär av episoden vid den första hustruns död. Hon avled vid sitt barns födelse. Bo Jonsson lät med kejsarsnitt utskära det ännu vid liv varande fostret ur den döda moderns kropp för att dymedelst kunna ärva de gods hustrun fört i boet. Mot slutet av 1360-talet synes han ha börjat sina egendomsköp och spekulationer i stor stil, men hans intensivaste verksamhet tycks ha fallit under drots-tiden. Vi sakna möjlighet att nå säkra siffer-resultat, men Rosmans approximativa beräkningar äro tillräckliga att ge en aning om proportionerna. Han kommer till en minimisiffra av 1,500 gårdar, fördelade på 340 socknar, och visar att ingen svensk under historisk tid ens närmelsevis kommit upp till detta. Gustaf Vasa är den ende konkurrenten och övermannen, men den jämförelsen är ju en smula oegentlig. Ett ingående studium av egendomarnas fördelning visar oss att de ingalunda köpts ihop på måfå. De ligga koncentrerade i mellersta och östra Sveriges rikaste och politiskt viktigaste bygder och bilda fullkomliga förband. Mälarens stränder behärskade han så gott som fullständigt, längs alla viktiga färdevägar hade han besittningar och hans ställning alldeles invid huvudstaden hade sålunda en utomordentligt väl

lagd grund. Det starka och magnifika Gripsholm var själva symbolen. Längs hela den sörmländska kusten hade han stora och viktiga besittningar. Omedelbart på andra sidan Kolmården vidtogo de östgötska godsens och i denna centrala bygd var han ännu mer dominerande. I dessa bägge landskap har han ägt den viktigaste och bäst belägna jorden. Men långt ner i Småland, särskilt efter kusten, härskade Bo Jonsson. Tjust var uppfyllt av Gripska gods; ända ner mot Blekinge-gränsen hade han viktiga besittningar och även det småländska inlandet hade fått släppa till många av sina bästa stycken. Längre västerut bli hans besittningar mer tunnsådda, men detta vittnar blott om klokheten i hans planmässiga förvärv. Han koncentrerade sig på landets östra delar, säkerligen av politiska skäl. Även i ett avseende märker man denna klokhet. Bo Jonsson har alldeles medvetet köpt ihop mindre egendomar och bildat sammanhängande större som sedan dess bestått. Även härutinnan var han före sin tid. Emellertid var han icke blott jorddrott, utan också stor spekulant i fastigheter. Säkerligen har han även på denna väg ökat sin rikedom. Man får en aning om hans oerhörda köpenskap, då man ser Rosmans kalkyl (s. 187) att endast under år 1384 icke mindre än bortåt 300 gårdar gått genom drotsens händer. Tvivelsutan var han en verklig storfinansier. Genom denna rent ekonomiska verksamhet i allra största mått kom han naturligtvis även i motsättning till sitt ståndes traditionella uppfattningssätt i sociala ting. Hans biograf har mycket starkt poängterat det borgerliga draget i mannens läggning. Av allt att döma har Bo Jonsson stått nära borgerskapet, både svenskt och tyskt, i tidens städer och han har säkerligen i hög grad tillägnat sig borgarklassens synpunkter. Rosman anser att hans affärsmetoder tyda på en utpräglad penninghushållning. Han hade ju enormt mycket produkter att avsätta. Att han drivit bankir- och lånerörelse i stort är uppenbart bland annat genom hans utförliga testamente. Här ser man också klart sammanhanget mellan hans ekonomiska och politiska makt. Rikedom och kapitaltillgång var den säkra basen för hans absolut dominerande ställning i samhället.

Bo Jonsson Grip rådde likväl icke blott genom sina jordagods över stora delar av svenskt territorium. Han hade också ofantliga län. Vad detta innebar vid denna tid veta vi icke säkert, men det är uppenbart att ställningen som länsherre var förenad med inne-

havet av viktiga fasta hus och rättighet att utkräva kronans inkomster i länet. För Bo Jonsson voro länen ofta pantelän, d. v. s. han hade dem som säkerhet för sina lån till kronan. I händerna på en så hänsynslös realpolitiker som Bo Jonsson innebar sålunda länsherreställningen utomordentliga maktresurser. »Det inflytande på förvaltningen, som han sålunda förvärfvade, gjorde honom till den faktiske herren öfver vidsträckta områden, där han både med ekonomiska och militära maktmedel kunde stödja sin ställning», säger Rosman (s. 164) och fortsätter: »Då största delen af riket på detta sätt efter hand kom i hans händer, blef länsrätten det förnämsta inseglet på hans makt.» Även länen voro koncentrerade i landets östra delar. Alla de viktiga borgarna från Nyköping ner till danska gränsen voro i hans händer, Södermanland och Östergötland, där han ju också var den störste jordägaren, hörde nästan helt till hans län. I Västergötland innehade han de viktigaste borgarna, Västmanland och Bergslagen med de stora naturtillgångarna disponerade han och därtill kom hela Norrland ovanför Gästrikland samt hela Finland. »Husen» voro föremål för hans utomordentliga omsorger och stärktes genom väldiga nybyggnader.

Kungamakten hade icke mycket kvar i landet efter detta. Den man som på några få år, utan att anlita revolutionära medel, så skaffade sig all makt i landet måste ha varit en personlighet av enastående sammansättning och proportioner. Men om denna personlighet veta vi egentligen ingenting utöver vad hans gärningar låta oss ana. Att han ägt klokhets och kraft över vanliga mått är tydligt. Allt vi se av honom i politik och affärer talar för att klokhetsen ofta även kunnat kallas smidighet och list, att kraften stegrats till brutalitet. Icke ett enda sympatiskt drag har bevarats av honom — donationer till kyrkan från en man med hans rikedom säga mycket litet om sinnelaget. Han var nog mer biskoparnes bankir än deras skriftebarn. Rosman, som mest levat sig in i hans öden, håller före att Bo Jonsson varit en ensam man, som icke ville eller kunde ha vänner. »Så starkt egocentrisk som i öfrigt hela hans sträfvan var, kräfde planerna knappast annan utformning än de fingo genom honom. Då dessutom hans framfart var så snabb och våldsam, att mänsklig hänsyn trampades under fötterna, kan man ju förstå, att han väckte opposition i vida kretsar. Men det var kanske icke endast detta. Inför den mystik, som onekligen omsluter hela hans företeelse, frestas man nästan att ana

ett dämoniskt drag — något som stötte tillbaka och skrämde, på samma gång det kunde locka med tjusningen hos en trollkraft. Kanske var det rentaf något i hans yttre, som verkade stötande på omgifningen, samtidigt med att det i bitterhet skärpte mannens egen styrka och kraftutveckling» (sid. 243).

Om Darius är ett mycket igenkännligt porträtt av konung Albrekt, så följer därav ganska oemotsägligt att romanens hjälte, medvetet eller omedvetet, för diktaren måste ha fått drag av Albrekts fiende. Att det skett medvetet är sannolikast med hänsyn till hela hans litterära typ. Hans mycket resultatrika studie av Alexander-figuren visar honom som en i hög grad observerande och analyserande psykolog. Om vi dock icke kunna finna lika i ögonen fallande överensstämmelser mellan Bo Jonsson och den grekiske monarken, som mellan den persiske och den svenske, så beror väl detta huvudsakligen därpå, att det är lättare att identifiera modellen för en karikatyr än för en idealbild. Vi kunna i första hand sålunda vänta oss att finna likheter i fråga om den allmänna typen mellan hjälten och den svenska politiska personlighet, som lät en av sina trogna anhängare omarbета Alexander-biografien till en politisk tendensskrift, och det är ju mer än osäkert om han själv haft någon tanke på att få se ett porträtt av sig själv i denna.

Vad svensken beundrar hos sin Alexander är överlägsenheten, icke hjältemodet eller den moraliska storheten i och för sig. Alexander har vunnit världen, förvärvat större makt och framför allt större rikedom än någon annan människa. Han är tapper, men framför allt klok, en fullkomlig realpolitiker, ingen fantastisk äventyrsriddare. Genom betonandet av dessa drag hos den store hjältekonungen och världserövraren har den svenske författaren givit romanens huvudperson en säregen, kraftigt framträdande kontur. Tecknar icke denna också den kloke storfinansiären-drotsen, övermänniskan, som inför en häpen samtid utan svärdsslag eller omstörtningar erövrade Sverige? Och har icke författarens ivriga och framgångsrika försök att göra ett levande porträtt av sagofiguren sin förklaring däri att han arbetat inför en levande, välkänd modell, som på samma gång för honom var ett ideal, kanske en beundrad vän? Om Bo Jonsson Grip gäller med fullaste fog inledningskaraktarikens ord:

Honom gafwo skat badhe fatighe ok riik,
 som aldre sidhan ængin fik,
 hwarte dödher æller qwik.

Vi ha svårt att tro att en svensk, som någon gång omkring 1380 hörde dessa ord, skulle kunna avhålla sina tankar från att söka upp den mäktiges gestalt, i synnerhet om han satt i dennes egen »fagra sal». Om Bo Jonsson gällde även, som var man visste och vet, att han vann

land ok borgher ok starka tinna.

Vi erinra oss också med vilken lätt märkbar konsekvens författaren ständigt slår fast Alexanders förmåga att göra sig rik och hur nära hans beundran för detta tydligen hör samman med hans hela livsuppfattning. Anser sig historikern hava goda skäl att konstatera att Bo Jonsson, storfinansiären, är borgaren till lynne och leverne bland tidens aristokratiska stormän, så kan man från litteraturhistoriskt håll utan minsta tvekan påstå att det är den slutande medeltidens borgerliga litterära anda, som träder fram i inledningsordens hånande tal om de tappra äventyrs-riddarne, som så få bilda löjliga kontraster mot det tidsenliga idealet, maktmänniskan Alexander. Romanens upphovsman har sålunda av allt att döma givit uttryck åt tankar och känslor, som hört hemma i drottsens hov och varit den naturliga atmosfären kring hans personlighet. Och de ha, sin borgerlighet till trots, givit hjältedraget åt den Alexander, Bo Jonsson fick av sin litteräre medhjälpare i striden mot Albrekt.

Så långt kunna vi se en klar parallell mellan Bo Jonsson och hans litterära motsvarighet. Vad vi veta om drottsens personlighet, om det intryck han gjort på sin samtid, tillåter oss ej att med säkerhet konstatera mer. Att en man av hans väldiga mått för konstnärens fantasi kunde taga en världserövrare gestalt är dock lätt begripligt. Vår författare har ju emellertid givit ett innehållsrikt porträtt av romanens hjälte. De flesta, för att icke säga alla drag i detta låta sig med största sannolikhet förena med den bild av Bo Jonsson vi måste göra oss av allmänna psykologiska skäl. Rosman har framhållit att mannen måste ha ägt en hög grad av klokhet. Motsatsen vore nästan orimlig. Alexander-karakteren visar, som vi ständigt sett, att författaren beundrar just den

form av klokhet, som är den store statsmannen egen, den djupa blicken för sammanhangen, det omsorgsfulla övervägandet med den snabba handlingen som omedelbar konsekvens:

9659 Swa wan han medh konst oc makt*   *klokhet och kraft
 alla wærlidina som mik ær sakt,
 medh stridh oc rooff oc medh sit wald
 oc medh stoor dirffwe marghin fald
 medh godh radh oc snille lista,
 ther margin man litith aff wiste.

Även detta kunna vi utan svårighet inlägga i bilden av Bo Jonsson.

Alexanders klokhet har ju emellertid även en annan sida, som kommer fram i skildringen av hans cyniska behandling av Darii mördare och det hänsynslösa försvaret för hans edsbrott. Detta drag harmonierar sämst med hjältefiguren i övrigt. Cynismen är för uppenbar och grov. Men vi behöva icke gå utanför sannolikhetens gränser om vi vilja förklara stället som ett försvar för liknande handlingar av Bo Jonsson. Det lilla vi veta om hans metoder gör en cynism av den arten mycket sannolik hos honom, och författarens oreserverade försvar vittnar väl i så fall om hur fascinerad han varit och hur fångad han blivit av den våldsamma partistriden omkring sin herre. Man kan i detta sammanhang påpeka att romanen uppenbarligen tänkts icke blott som partiskrift mot fiendeläget, utan även varit avsedd att tjäna kretsen av de trogna till både lärdom och uppmuntran. Alexanders nordiskt manliga tal till sin här vittna väl om att romanen var tänkt som läsning i en krets, där det krigiska elementet var rikt representerat. När man ser med vilken färdighet författaren begagnar och skapar tillfällen att måla ut förrädare, känner man en fläkt av tidens råa atmosfär, och det är icke så svårt att sätta sig in i vad en härskargestalt av Bo Jonssons läggning och med hans bana kan ha upplevt i den vägen, likaväl som man förstår att en man som kommenderade så irreguljära politiska trupper måste ha haft ett visst behov av att injaga en hälsosam skräck hos dem som kunde vilja avfalla. Det ofta återkommande talet om Alexanders landsfaderlighet och stora godhet mot sina män har måhända även en mening. Säkert är den långa utvikningen om »öglare» (v. 2655 ff.) gjord med tanke på Bo Jonssons omgivning och anhängare. Författaren vänder sig mot en

härskares alltför trogna vänner, de som springa med skvallret och bakdanteriet, de inställsamma som framkalla svårigheter av det slag episoden med läkaren visar. Även här inser man lätt att Bo Jonsson och hans omgivning måst lämna stoff till iakttagelser. Kung Albrekts drots, som icke var känd för att lägga fingrarna emellan, har säkerligen hemsökts av mången bakdantare, som velat ha honom till exekutor av sina hämndplaner. »Öglaren» Parmenius är gjord till ett exempel på en dylik dålig tjänare, Philippus är den trogne, och den långa moraliska tillämpningen slutar med en direkt hänvändelse till dem som skola vara »sinom herra hulder». Den ger oss en känsla av att vara med då klerken läst upp romanen för männen i Bo Jonssons sal, ej minst därför att det till sist mycket tydligt sägs ifrån att man dock ej får försumma att »varna sinom herre fore skadha».

Själva episoden med läkaren, som togs till anledning för den berörda utvecklingen, ger emellertid, som vi veta, exempel på författarens bästa psykologiska konst. Han fördjupar sig i skildringen av Alexanders sätt att endast med blickens kraft tränga till djupet av en människas avsikter. Kan det vara tillåtet att även i detta se ett drag av författarens herre? Är detta tillåtet, så ger oss romanen en möjlighet att verkligen se in litet i Bo Jonssons själ, vi ha då ett levande, ytterst intressant porträtt av honom, ett porträtt som visar det överlägsna och fascinerande i hans karaktär. Skildringen av Alexander är ju så väl sammanhållen, så konsekvent och så övertygande att vi ha svårt att tänka bort detta viktiga drag. Hör det emellertid så nära samman med hela den diktade figuren och äro vi övertygade att denna i stort sett är en studie efter Bo Jonsson, så finns det knappast något skäl att antaga att författaren hämtat någonting så centralt i bilden från annat håll än från den egentliga levande modellen. Det kan förtjäna anmärkas att ett psykologiskt skarpsinne av den art Alexander här utrustas med är en egenskap som just väcker beundran hos en trogen anhängare i kampen. Hela episoden är ju gjord för sådane.

Om Philippus-episoden gäller för övrigt liksom om den jag till sist ämnar granska att den ypperligt illustrerar Rosmans intressanta tes att Bo Jonsson haft ett demoniskt, fascinerande drag i sin karaktär. Det är detta som författaren velat få fram hos Alexander genom sin mästerliga omarbetning av scenen i Darii gästbudssal. Bilden av den lille fule, tigande, noggrant iakttagande,

frånstötande och vrede mannen, som sitter där vid sin fiendes bord hör till dem som sätta fantasien i rörelse. Han fascinerar ännu, liksom han fascinerade männen omkring sig och genom en gest och några få ord tog deras hjärtan. Är detta också tecknat efter naturen — och den omedelbara konstnärliga sanningen talar avgjort därför — så har författaren låtit oss se den makt över själarna, som var förklaringen till Bo Jonssons fantastiska erövring av det svenska riket. Vill man låta fantasien vandra vidare ett ögonblick, vållar det inga svårigheter att helt enkelt förlägga scenen till kung Albrekts slottssal, att tänka sig drotsen inför sin fiende och att höra honom slunga fram de föraktliga orden till den ömklige skenkonungen av Sverige. Onekligen bleve detta en av de livligaste bilder ur den svenska medeltidens historiska liv vi skulle äga.

Måhända finnes det en möjlighet att belysa denna scen även på ett annat sätt. Författaren har ju, som vi redan konstaterat, i motsats till hela den antika traditionen och sin egen källa tecknat Alexander såsom icke blott liten utan även ful. Det framgår väl redan av inledningsorden, där han liknar honom vid en »qwisa», men utsäges klart i det nu behandlade partiet. Rosman har i sin karakteristik kastat fram möjligheten av att det i Bo Jonssons yttre funnits något frånstötande, som gjort intrycket av honom ännu mer hemlighetsfullt än vad blotta makten förmått. Han motiverar sin hypotes med följande icke osannolika resonemang: »Att släktens fysik ej var den bästa, därpå tyder onekligen ättlingarnes svaga lifskraft — den dödfödde sonen och de kvarlevande barnens snara bortgång. Både son och dotter, sonson och dotterson dogo unga, och blott genom en sondotter fortlefde släkten . . . Säkerligen var Bo Jonsson själf ej heller gammal då han dog, och redan före honom hade hans ende broder affidit barnlös» (s. 243). Mycket kan man icke bygga på detta. Icke heller på följande omständigheter, som dock äro allt för intressanta för att man skulle kunna underlåta att relatera dem. För Bjärka-Säby-undersökningen företogs 1922 i Vadstena klosterkyrka en undersökning i avsikt att få klarhet i den sedan gammalt osäkra frågan om Bo Jonssons gravplats. Den vackra och välbevarade stenen över graven låg då icke kvar på sin ursprungliga plats. Detta framgick med säkerhet av en karta från 1600-talet. På det ställe som utmärkes i denna gjordes en undersökning. Resultatet kan icke sägas vara på något sätt klart. Man fann tre skelett, två säkert manliga och det tredje, enligt C. M. Fürsts mening,

så gott som säkert även det manligt. Enligt gravstenens inskrift borde man ha funnit två manliga och ett kvinnligt, efter drotsen själv samt efter hans son och sonhustru. Innehållet i graven hade emellertid redan under medeltiden omrörts på vanligt omilt sätt och icke minst denna omständighet gör alla slutsatser osäkra, i det närmaste omöjliga. Trots detta kan man dock ej underlåta att påpeka ett par egendomliga fakta. Alla de tre skeletten härstammade från personer med obetydlig kroppslängd. Det först begrävda förutsatte en längd av blott c:a 166 cm., de övriga av någon centimeter mer. Alla tre voro behäftade med ett litet, vid denna tid mycket vanligt fel på lårbenet (platymeri). Märkligast är dock att det kortaste skelettet bar spår av en vida allvarligare sjukdom. »Ryggraden visade», säger Fürst i sin rapport, »tydlig, men ej höggradig skolios», d. v. s. det har i livet ägts av »en liten man med en obetydlig och något sned kroppshydda».¹ Skoliosen har sannolikt sin grund i rachitis, vilken även kan förklara lårbensdeformeringen. På grundval av dessa iakttagelser är det icke orimligt att antaga att detta skeletts ägare i livet varit en ganska ful man, sned och måhända även med andra smärre missbildningar, ful hy och dylikt. Vi ha icke rättighet att säga att denne man var Bo Jonsson. Men om man alldeles oberoende av dessa undersökningar finner ett samtida litterärt porträtt av honom, som nästan med välbehag och stolthet stryker under att den store mannen var ful och liten, ger detta nog ett litet stöd åt tanken att den undersökta Vadstenagraven verkligen innehöll Bo Jonssons kvarlevor. Å andra sidan torde man kunna säga att uppfattningen om Alexander-skildringen som ett mycket troget porträtt av Bo Jonsson vinner något stöd genom gravfyndet.

Skulle denna hypotes om Bo Jonssons fulhet och litenhet på grund av en rachitisk missbildning vara riktig, så finge man kanhända en rimlig förklaring till att han aldrig, trots de höga ämbetena, förde riddartiteln. Hans kropp lade kanske hinder i vägen för honom att nå denna i hög grad manliga värdighet. Allt detta skulle även göra Alexander-bearbetarens från början och rent av programmatiskt framförda hån mot sagornas stora riddare ännu begripligare. Bo Jonsson har i sin stormakts dagar gjort en dygd, en »titre de gloire», av den hårda och fula nödvändigheten och hans

¹ ROSMAN, *Bjärka-Säby och dess ägare*, I, s. 370 f.

litteräre vapendragare har skyndat sig att djärvt och överlägset föra sin herres känslor till togs. Ur drotsens synpunkt har dikten härigenom gjort en vinst. Albrekt utpekade författaren, som vi sett, själv direkt. Om Bo Jonssons riksbekanta figur på ett alldeles ostentativt sätt i dikten framträtt som Alexander, liten och ful, så har diktens mening genast blivit allom uppenbar, samtiden har klart sett de båda huvudpersonerna i den politiska striden bakom den lätta historiska maskeringen. Följaktligen har romanen under sådana förhållanden verkligen gjort tjänst, vare sig åhöraren-läsaren följt dess händelser med förtjusning eller han varit av det motsatta partiet och känt harm över behandlingen av konungen. Man skulle ju till exempel kunna tänka sig den föredragen för Albrekt själv och hans följe vid det celebra tillfället på Gripsholm 1383. Värden på stället var säkerligen kapabel av ett sådant raffinemang. Går allt detta i läs är det icke utan att Bo Jonsson för i tankarna traditionens och Shakespeares Gloster och dennes ironiskt självmedvetna ord:

Lytt, ofullgången, vräkt i förtid ut
i andedräftens värld knappt hälften färdig,
så lam och så eländig i min åtbörd,
att hundar skälla där jag linkar fram, —

Det kan icke råda något tvivel om att Alexander-romanen i första hand var en stridsskrift, ett inlägg i dagens politiska kamp, ett försök att teckna dess båda förnämsta deltagare. Helt naturligt måste dock ett sådant verk indirekt röja en del om upphovsmannens allmänna politiska åskådning. Den svåra undersökningen av detta blir historikerns sak. Jag skall blott tillåta mig några observationer.

Ehuru författaren hela tiden gör ett påfallande svenskt intryck, icke minst genom sitt mästerliga bruk av den inhemska, nedärvda ordspråksvisdomen, saknar man så gott som varje spår av eko efter nationella, tyskfiendliga stämningar av den art som hans närmaste arvtagare inom den politiska dikten, författaren till småde-dikten mot Albrekt, gav ljud åt. Ämnet inbjöd ju ej till dylikt, men å andra sidan kunde en utvikning lätt göras. Vi känna allt för litet om tidens nationella känsloliv och om Bo Jonssons politiska uppfattning för att kunna bilda oss någon mening i saken. Måhända

är diktverket tillkommet vid en tidpunkt, då känslorna ännu icke voro fullfärdiga.

Vid en punkt skymtar likväl något av den tanke på den politiska framtiden som oroade Bo Jonsson Grip. Enligt det latinska originalet skriver Alexander ett utförligt politiskt testamente. Bearbetaren följer vulgärspråksförfattarnes vanliga populäriserande metod att anpassa källans framställning efter samtidens vanor och förser följaktligen dokumentet med ett medeltida testamentes utstyrsel. Någon likhet med Bo Jonssons eget ryktbara testamente, det intressantaste politiska aktstycke vi hava från hans hand, har det dock ej härigenom vunnit. Däremot kan det icke nekas till att detta testamentes grundtanke kommer fram på ett annat, tidigare uppmärksammat ställe. Bo Jonsson överlämnade som bekant alla sina län och egendomar, hela makten i Sverige sålunda, åt ett kollegium av anhängare och vänner, vilket skulle komma att bilda ett slags republikansk regering i landet. Parallellen med Alexanderrikets öden är som synes egendomlig. Författaren har också efter skildringen av Alexander på höjden av makt och ära strax före hans död tillfogat några reflexioner om diadokernas sätt att förvalta sitt politiska arv som säkerligen har även en svensk innebörd. Han berättar hur Alexander skiftar sitt välde åt fränder och »androm wældenærom sinom».

9709 Han gaff hwariom land oc mark,
hwariom iw sin sunderlik park*.
Han badh them saata saman bo.

* *särskilda land*

Men de insågo ej sitt eget bästa:

Thet gik them illa, the giordho ey swa

heter det i nästa rad och så följer en utförlig och passionerad skildring av världsrikets upplösning, som ändar med en tydligt aktuell tillämpning:

9719 Hwar wille androm örlögh göra
oc wille hwar annan aff sino köra.
The hafwa swa længe kifwath oc strit,
thet the hafwa i gen halla lit*.
Ther sampnadhis til margh række röst*,
som giordho thera liiff alt löst*.
The ther komo alt vtan til,
glædde sik mot thetta spil,

* *mycket litet*

* *tapper kämpe*

* *osäkert*

hws oc land the til sik rykto,
 them thet atto the vnder sik thrykto.
 Hafdho the ower eno draghith,
 them hafdhe ængin fra thera slagith.
 Iak wænter thet skeer i wærlðinne æn,
 hwar osæmia ær mællan mæn,
 the som saate skulo saman byggia.
 Aff thera osæmio margher mon hyggia*, **besinna*
 thet en frömedhe man wil ther til hæta*, **våga sig på (dem)*
 thagher thet bort the badhe om thrætta.

Med de utgångspunkter vi nu hava är det icke svårt att märka det aktuella innehållet i dessa ord. De äro tvivelsutan en predikan för drotsens anhängare och arvtagare. I talet om »en frömedhe man» ligger måhända en antydning om motsättningen mellan svenskar och tyskar. Att kalla denna utvikning en predikan är så mycket mer berättigat som den i själva verket är en utläggning av ett regelrätt predikoexempel. Författaren börjar nämligen med en utförlig liknelse om Alexanders rike, vilket jämföres med ett lejons »feta bradh». Lejonet är mätt och vill vila sig ett ögonblick. Då störta »skogskattor» fram för att »asit slita» och författaren får tillfälle att glänsa med sin skildringskonst i teckningen av dessa osympatiska varelser och deras framfart. Stället hör till hans allra bästa och förtjänar att läsas även därför att det röjer ganska mycket av kraften i hans politiska känslor. Kattorna ha drivit bort lejonet:

9684 Sidhen ære the katta gladh,
 the springa til asit tha i stadh,
 the plæggha sik fast* ther om rykkia **häftigt*
 oc wil hwar annan tha forthrykkia*. **tränga undan*
 The marra oc korra* æ swa længe **morra och fräsa*
 thet hwar i annars halse hænger
 oc biiter hwar annar aff asit bort.
 Some fa litith oc some stort,
 some fa ænkte oc some et stykke
 æ swa hwar som tha hafwer lykko.
 Thiit flygha badhe örn oc kraka
 oc mono sik aff asit taka,
 mædhen the katta om hona kifwa.
 Thæs minna mon tha ater blifwa,
 the skipta the bradh illa iæmpt.
 Hafdhe them allom wæl omsampt,
 the hafdho alle yffrith fangith.¹

¹ Den litterära tekniken är som synes alldeles den samma här och i smådedikten mot Albrekt. Först en allegorisk fabel, sedan en politisk utläggning.

IV.

En utpräglad författarpersonlighet både i fråga om stil och livsuppfattning döljer sig uppenbarligen bakom den obevekligt anonyme bearbetaren på svenska av Alexander-historien. Mig förefaller han vara den intressantaste av våra medeltida diktare — jag tänker på de stora rimverken. Han är icke konstnär i lika hög grad som Eriks-krönikans författare, icke poet på samma sätt som denne folkungarnes ridderlige epiker, men han är honom överlägsen genom förmågan att leda in det verkliga livets krafter och de mänskliga passionerna i sin dikt. Eufemia-visornas översättare har visserligen också i ganska avsevärd grad, som jag skall söka utveckla på annat ställe, gjort självständiga insatser som bearbetare, men de äro icke av litterär art, snarare tvärtom, och han kan därför ingalunda mäta sig med Alexander-bearbetaren. Att denne varit en verklighetens man, att han varit psykolog, en man med sinne för denna världen och dess mänskliga problem har den gjorda undersökningen väl ställt utom tvivel. En hög grad av medvetenhet utmärker honom desslikes. Han tillhörde, som jag redan haft tillfälle att framhålla, en generation och en krets av människor, som reagerade mot den föregående tidens chevalereskt romantiska livsuppfattning. Huru medveten och genomtänkt denna nya syn på livet hos honom var, hur fullständigt han delade en borgerlig tids realism och stod främmande för den medeltida storhetstidens transcendenta ideal, framgår tydligt av ett märkligt parti i romanens mitt, som jag till sist ur denna synpunkt skall uppehålla mig en smula vid. För att till fullo förstås fordrar det säkerligen vidlyftiga källforskningar, som jag icke är i tillfälle att utföra. Bortsett från det idéhistoriska ursprunget är emellertid detta kapitel av romanen så karakteristiskt redan genom sin ton att det utan ringaste tvekan kan användas för att belysa författarens intellektuella personlighet, för att klargöra vilka problemställningar han rörde sig med.

På sitt indiska tåg kommer Alexander till »bragmanerna». Han inlåter sig här på en lång diskussion brevledes med deras konung Dindymus om livets högsta frågor. Denna brevväxling översätter vår man ur sin vanliga källa, men gör en mängd ytterst egendomliga tillägg, som sannolikt härröra från honom själv. Alexanders korrespondens med Dindymus var ursprungligen en alldeles självständig liten skrift av sen-antikt ursprung, som fogats till de

interpolerade versionerna av »Historia de preliis». Tidigare har man tillskrivit den biskop Palladios, det egyptiska munklivets förste historieskrivare (d. 431), men den är sannolikt yngre. Under form av ett meningsutbyte mellan Alexander och bramanerna diskuteras här eremitlivets och de asketiska idealens värde, en fortsättning på debatten mellan Alexander och Diogenes sålunda. Författaren intar en ganska moderat ståndpunkt.¹

Brevväxlingen börjar med att Alexander skriver till Dindymus för att få närmare upplysningar om bramanernas egendomliga liv. Deras konung svarar mycket utförligt. Det blir en utopi tecknad av honom själv, men tillrättalagd så att den genast ger material för polemik och satir. Full av andligt högmod tackar han Alexander för att han vill höra sanningen, men samtidigt misströstar han om att ett sådant världens barn skall kunna ha tid att allvarligt begrunda frågorna. Vi bramaner, säger han, leva alla ett rent liv. Vi föra ett naturligt enkelt liv. Ingen synd begå vi, ingenting äga vi utöver det som är alldeles nödortfött. Inga avgudar dyrka vi, vi varken så eller plöja, tämja inga husdjur, äta varken fisk eller kött. Vår moder jorden giver oss korn som växer av sig självt utan människors arbete. Allt vad de behöva ha de följaktligen. De ävlas icke efter mer, de fylla inte sin buk med onödig föda. Därför äro de aldrig lata och slöa, aldrig sjuka. De ha sin fulla hälsa ända till döden och alla leva exakt lika länge. När de skiljas hädan, kommer deras själ till Gud, det är deras enda tro. De leva livet i hög grad asketiskt, kläda sig i löv och gräs, utsätta sig med flit för köld och regn. Vedervärdigheter synas dem vara goda ting. De förakta att sitta och värma sig vid någon eld. Blott det som är rätt och sant kommer ur deras mun. De gå aldrig inför rätta. Medlidande är den dygd de mest avsky, ty de göra aldrig några brott för vilka man måste bedja om medlidande. De leva fullkomligt kyskt. Kvinnorna taga ingenting på sig, utan leva alldeles som Gud skapat dem. De styra icke ut sig med prydnader, de söka ej själva giva sig ett annat utseende och anse det som synd att vilja vara fagra. De skylä sig som männen och lika litet som männen vilja de öka sin skönhet genom att bada och tvätta sig. Den som tar sig före sådant strider mot Guds bud. »Han stridher mot natwrans krapt.» Inga tjänare finnas, alla äro

¹ Kritisk ed. av FR. PFISTER i *Kleine Texte zum Alexanderroman*, Heidelberg 1910.

lika och såsom bröder. Ingen bygger sig ett hus. Jordkolor räcka för dem och de göra sig inga husgeråd, liksom de varken rida eller segla på havet, dymedelst undvikande många slags faror.

All vetenskap är av ondo:

- 6441 Som natwran ær os gifwin
 ok ij eenfallugheet* medh os bliffwin, *oskuld
 swa talar badhe hierta ok mwnder, *alltid
 thankin iw* reen ok aldre onder.
 Ij them skolom ga wi ey til book,
 ther mæstara göras ij konstom klook.
 The nima* om sidher æ swa manght, *lära sig
 taka ræt ok göra aff wranght.
 Thera konst hafwer thæssin sin:
 hwar konst ær thera andra owin,
 thet ær æ lyghn ok alt owist
 ok osæmia* ær thera bokalist**.
 Then ene sisher sik hafwa ræt, *gräl **vetenskap
 thet ær tho lyghn the hafwa om thræt.
 Til slika skola gangom wi ey,
 wi thrættom hwarte om ia æller ney.
 War konst* hon hafwer ænga osæmia, *vetenskap
 eenfallugheet plæghom wi fræmia.
 War konst dragher ower eno wæl,
 wi nimom alle medh een skæl*,
 enkte dröwile* æller wille**
 kænnir* war skole, utan snille**.
 *med samma sinnelag
 *villfarelse **dårskap
 *lär **visdom

De skratta aldrig, men en stor glädjekälla ha de, naturens skönhet:

- 6473 Thet ær thet wi glædhiomps mæst,
 tha wi se himilin aldra skærast
 skina reen, fagher ok skæær.
 Medh skinanda stiærnom han satter ær.
 Tha solin skiin fagher ok hwiit,
 hon gifwer os liws ok wærma hiit,
 tha hon skiin wænast ij sin stadh,
 tha hafwom wi frygdh ok ærom gladh.
 Hon spredher aff sik liwsa grena*, *strålar
 the skina ower all wærten rena.
 Wi se hafwith faghert ok reent
 som thet ware medh blomster steent*. *målat
 Tha thet plæghar sik at röra,
 thet plæghar aff botnin alt op köra
 ok wil ey ower os at ga
 ok ey wt ower wart land at sla,

swa som thet gör ij andra landa.
 Thet gör idher ther storan wanda,
 thet tagher wart land ij sin fampn
 ok smoltnar* ræt fore hwarie hampn
 swa som thet ware thæs syster.
 Wi se ok hwar dagh tha os lyster
 alla handa fiska kön
 göra ij hafwith mykin dön,
 springa ok leka færre ok næær.
 Wi glædhom os aff blomster hær,
 wi hafwom hær hedho ok stora mark,
 the bæra blomster ok yrter stark.
 Wi wardhom mætte aff thera lwkt,
 aff thera sötma ok thera frwkt.
 Wi glædhom os widh wara skogha,
 ther siwnga foghla mædher fogha*,
 medh söte tono ok fagher sang,
 badhe nætter ok daghin lang.
 Wi frygdhom os widh thera röst
 winter ok somar, waar ok höst.
 Thetta ær waar högste fryghd.

*blir smult

*skickligt

Sedan han på detta sätt skildrat deras eget lyckliga naturtillstånd övergår Dindymus till att teckna Alexander som en representant för världens ondska. Han dyrkar en massa avgudar, han högmodas och erövrar hela världen utan att detta har någon mening. Allsköns synd begår han, älskar kroppen och hatar själen, glömmar att han skall få sin fasansfulla lön i helvetet, som skildras med fullt medeltida färger.

Man kan icke taga miste på att denna bild av bramanernas lyckoland, där antik moralfilosofi och monastiska sedeideal ingått en intim förening och där svärmeriet för ett enkelt, asketiskt levnadssätt, föraktet för vetenskapens onödiga gräl och hänsjunkandet i naturens skönhet sammangjutits på ett sätt som närmast påminner den moderna människan om Rousseau, i själva verket tillrättalagts för Alexanders polemiska svar, som nu följer. Dindymi brev har vår man lämnat oss i ganska oförändrad form, men när Alexander nu genast och i vredesmod tar till pennan, så svarar konungen i ordalag som betydligt avvika från originalet och sålunda ganska tydligt visa på vilken sida i debatten svensken är att finna. Tonen är också här på ett helt annat sätt personlig än i originalet.

Bramanerna säga sig vara de bästa människor som finnas i

världen, utan synd. De göra blott det som är gott. »Mik tycker thet wara flærdh oc spot», börjar Alexander stolt sin vederläggning (frasen finnes ej i originalet). Han avslöjar dem hänsynslöst som all mänsklig samlevnads fiender, högfärdiga, elaka och avundsjuka:

6985 Thw straffwar* then sidh allom gifwin ær, *klandrar
 alt thet mænniskionna natwr kræffwer.
 I sighin os alltiidh synda fast,
 hwath wi görom, thet skal wara last,
 i sighin idher alt göra wæl.
 I lifwin tho moot natwrinna skæl*. *bud
 Alt thet natwrin thorff hær widher,
 thet sighin i forsma medh idher.
 I wilin wærlidina wænda om,
 æn i haffdhen makt oc rwm,
 mædhan i forsmaen allan then sidh,
 ther mænniskionna natwr thörffwer widh.
 Tha thykkir os i warom thanka,
 thet i haffwin makt oc akt kranka*, *ond
 i haffwin ilwilia ok mykin awnd.

De skryta med sina rena seder, mena sig leva ett naturligt liv. Förklaringen är mycket enkel: de äro ytterligt fattiga, sakna järn och koppar att göra verktyg av, kunna följaktligen icke bruka jorden eller fara på havet, och:

7029 fore thy ær thet möghelikt,
 thet i lifwin widher* slikt *utav
 som annath fæ oc wille diwr,
 widh lööff oc græs oc annor ohyr* . . . *motbjudande ting

Sådant skulle Alexander icke finna sig i, tillägger bearbetaren och låter Alexander i ännu starkare ord fördöma det »lastelika» i ett sådant liv. »Læti oc folska haffwer thet spilt, thet i tholin swa mykith ilt».

Dindymus hade sagt att i hans land var det ingen som tänkte på den kroppsliga kärleken, ingen som gav efter för sina lustar.

7077 Thet ær iw et vndirlikt märke
 oc thet ær mot natwrina stærke

finner Alexander. Men det är ingenting att yvas över. Den motsatta, högst naturalistiska ståndpunkten utvecklas drastiskt i en passage, som icke finnes i originalet:

7083 Thet görin i ey aff enfallogheet,
 aff engin dygdh tha ær thet skeet.
 Hurw maghin i haffwa nakra makt
 til nakan elskogx lusta hafft?
 I ærin forsmæktadhe* ok sultne æ,
 idhra qwinnor ga som annath fæ.
 The æra ey swa lostelik,
 som annor diwr, tha födha the sik,
 oc vtan klædhe liffwa the fwla*,
 som hæst oc asn, fiil* oc mwla,
 badhe widh græs oc annath ilt.
 Thet haffwer idhra natwra spilt,
 thetta halder ater idhar losta,
 hunger oc thörst oc andra kosta*,
 frost oc nödh, ysæld* oc kyld.
 Thy sigher iak thet wara blygdh
 mote sin wilia wara reen.

*kraftlöse

*tarvliga.

*elefant

*annat sådant

*elände

Bramanernas högfärdiga förakt för allt vetande och för vanligt mänskligt medlidande har upprört Alexander till det yttersta. »Til enkte skæl idhart samwit brænner», säger han föraktfullt — raden har ingen motsvarighet i originalet. Oförmågan att känna medlidande jämställer bramanerna med de vilda djuren som ej veta av det mänskliga livets högsta fröjder:

7121 Aff engin dygdh eller rætwise
 fa the glædhi eller lisa,
 aff enge rætwise wardha the gladh . . .

Han slutar med att tillropa Dindymus:

Medh them willom löpen I i raadh

för att så med den frie mannens stolta och starka självkänsla utbrista:

7125 Æn os ær mykin glædhi skapt
 som skæl oc samwit ær til lakt.
 Wi kunnom os badhe styra oc radha
 medh godhom skæлом aff allom wadha.
 Aff natwrinne haffwom wi liffwerne frælst*
 at liffwa som os lyster bæzst,
 hwath os lyster wæl eller illa
 oc ey swa iæmpt* som diwr the willo.

*frihet

*enahanda

Med undantag av de två första raderna saknas detta i originalet och detsamma är förhållandet med den nu följande vederläggningen av bramanernas jämlikhetslära, det ur intellektuell synpunkt intressantaste i hela den svenska bearbetningen, ett ställe där man kommer Alexander-karakters tecknare, hans människoupfattning och samhällliga meningar mycket nära inpå livet. Han låter Alexander skriva:

7133 Mik thykker thet wara vnderlik thing,
 swa wiidh som wærlidin ær om kring,
 at hwar then man i henne saate
 widh iæmpnan* sidh wara matte, *samma
 all tiidh iæmpn i hugh oc sin
 som annor nôt oc nakor swiin,
 swa som fæ oc oskælik diwr,
 ganga mullandæ* som annar thiwr. *mumlande(?)
 At wara hwarte gladher eller wredher,
 then sidh ware os ræt ledher,
 aff tholko iæmpno mato* ledho *jæmlikhet
 ærom wi fra skilde alt redho.
 Thet ær os glædhe oc stoor hughnadh,
 æpter drôwilse wardhom wi gladh.
 Swa som himilen skipter sin hy
 medh storm oc ræghn oc medh sky,
 stundom mörker oc stundom klar,
 swa ær oc all skipilse* waar. *natur
 I os ær margha handa hugher,
 stundom thet som litith dugher,
 oc stundom got medh godhe akt*, *vilja
 stundom glædhe oc stundom sorgh tillaght.
 Os ær mykith til glædhe giffwith.

Efter detta storslagna, delvis verkligt humoristiska utfall mot den släta jämnstrukenheten och hyllande av en individualism, som älskar livet mer än lugnet och frimodigt, fjärran allt andligt högmod tillstår sina egna svagheter, följer fullt stilenligt, här dock i nära anslutning till originalet, ett lovprisande av den glädje som har sitt ursprung i »war fæm sinne». Fri från all asketism utbrister Alexander:

7187 Tha os lyster gladha wara,
 wi haffwom os tha mykith ospara
 aff wiin oc mat oc sötom sang.
 Wi danssom oc drikkom daghin lang,

wi haffwom makt a watn oc sio
 oc ower alt thet a iordhinne gro.
 Hwath hælzst waro liffwe^o lyster, ^omagar
 engom wara thetta brister.

Han slutar så brevet med en hänsynslös fråga till bramanerna: Allt detta viljen I försmå, allt det naturen har kärt, det hållen I för intet värt. Hur skall man förklara det? Är det högfärd eller själsvåld (kæte) eller är det blott avund från den fattige?

I originalet svarar Dindymus på Alexanders argument med ett nytt brev. Till större delen är detta oss okänt i den svenska romanen, enär vår enda handskrift här förlorat ett blad. Alexanders slutbrev, det sista i korrespondensen, är däremot bevarat och bjuder på förbluffande tillägg utanför originalet, som yttermera genom den mycket personliga tonen stärka läsaren i hans misstankar att författaren begagnar Alexander som språkrör för sina egna, särdeles kätterska meningar i denna dialog mellan två världsåskådningar. Konungen kastar sig förbittrad över Dindymi åter upprepade påstående att bramanerna äro heliga. Förklaringen till att de i sitt land ha fullständig sämja och inga strider är den att ingen kan komma dit in och att de själva icke kunna komma ut. Lika gärna kunde man kalla dem helgon som bo i fängelse. Ingen dygd, varken rättfärdighet eller naturlig oskuld, är orsaken till detta tillstånd. Den torftiga naturen ensam vållar det. Bramanerna leva ett uselt liv och ha ett ännu eländigare att vänta som straff efter döden. Alexander ömkar deras hemska lott och slutar sitt brev med ett djärvt, utomordentligt okonventionellt sista utbrott:

7289 Iak sipher I ærin vslaste mæn,
 ther iak haffwer hört i wærlidine æn.
 Ther tholik pina fore staa,
 ey hær oc ey ther nakan ænda faar.
 Ilgerningis mæn the glædhias stundom
 i thæsse wærlð marghom lundom,
 tha the wita sik brutlika wara
 oc til andra wærlð medh pino fara.
 The glædhias ther stundom ey thæs sidher^o, ^oicke dess mindre
 tha thera time til pino lidher.
 Æn idher ær swa mykith wær^o, ^oværre
 I glædhins hwarte hær eller thær.

Sorgligare öde än denna fångenskap i fattigdom och elände, både lekamligt och andligt, kan Alexander icke tänka sig:

7309 Hwath doom ær wærre i alla lagha
 æn wara ofræls^o i sina dagha, ^oofri
 ther aldre ma nyta ena stund
 frælst lifwerne eller glædhis fund^o. ^oglædjetillfælle

Den överlägsne, säkre och slagfärdige, temperamentsfulle och hänsynslöse svenske moralist vi träffa i detta aktstycke — de sista citaten ha ingen motsvarighet i latinet och även om källforskning skulle förminska deras originalitet, så vittnar dock i sista hand formuleringen genomgående om att vi ha att göra med en säregen personlighet — är av en lätt igenkännlig typ. Han ljungar mot hyckleri, andlig högfärd och avundsjuka från de fattige mot de rikare utrustade. Han kan icke förstå vad man vinner med ett asketiskt undertryckande av driften genom glädjeutrotande umbäranden. Omanlig lättja och den dårskap som tror att den högsta sällheten ligger i en orkeslös jordtillvaro tvinga honom till hårda, ironiskt bitande ord. Föraktet för bildning och kultur, men också den egenrättfärdiga bristen på social medkänsla straffar han överlägset. På dessa torftiga, i sin usla fattigdom fångna eremiter ser han ner som på slavar. Själv är han den frie mannen, som inte tror på den innehållslösa jämlikhetens välsignelser och hellre än att finna sig i dess ömklighet modigt tar livets växlingar som de komma, både sorg och glädje. Den frie ensam vinner ett rikt liv. Att bara sucka och plåga sig är ett syndastraff, till och med missdådaren, som dock kan skaffa sig en glad stund medan han bidar straffet, är bättre än den högfärdige, late och instängde asketen.

Alexanders båda brev utgöra tillsammans ett i högsta grad personligt aktstycke, som ger denne författare och hans livsuppfattning alldeles direkt. Vid hans skildring av Alexanders politik kunde man ju ofta misstänka att han gjorde sig till språkrör åt sin herre drotsen. Här rör det sig om mycket mer centrala saker på moralens område, där han med övertygelse uttalar sina egna meningar. De låta, som vi märka, väl förena sig med det härskarideal han tecknat. Alexander är mannen som kan och vill något, är människan fullt ut, en överlägsen, fri, tapper man utan skrupler, främmande för både riddar- och munkdygder i egentlig mening, en härskare, som visserligen har mycket tillövers för dem han styr, men dock närmast är av den machiavelliska typen. Även den orädda ironien, som så ofta trädde fram i teckningen av Alexanders historia,

ter sig mycket märkbart här i breven och befäster intrycket av att vi ha att göra med en man som är fullt medveten om sin tids svängning från den stora medeltidens sociala och romantiska ideal. Han företräder en typ av mänsklig visdom, som blir vanligare under renässansen. Försvaret för de tarvliga dragen i Alexanders politik, till exempel behandlingen av Darii mördare, och särskilt de djärva orden om missdådarna, som dock ha det bättre än asketerna, röja ett drag av cynism i hans livsuppfattning, som likaledes pekar framåt. Men troligen var det denna hans frändskap med rörelser i tiden, vilka förde bort från den tidigare medeltidens transcendentia syn, från ridderlighet och religiöst svärmeri och mot borgerlig realism, som gjorde honom till den kongeniale och sympatiska tecknaren av usurpatorn, storfinansiären och övermänniskan Bo Jonsson Grip, vilken han — man har svårt att värja sig för tanken — nog haft tillfälle att iakttaga på mycket nära håll med den förtrogne vännens eller tjänarens ögon. Detta porträtt är vår litteraturs första levande och genomtänkta bild av en människa, och den roman vars medelpunkt det utgör, låter oss se in i tidens politiska Sverige med dess strider, personliga motsättningar, moraliska och intellektuella problem, låter oss känna hela dess atmosfär, luftens halt, vinddraget och ljusets skiftningar med en säregen omedelbarhet som de stereotypa pergamentsdiplomen icke förmå giva. Icke mindre fängslande är den åter gjorda erfarenheten av de gamla, ofrånkomliga problemens allestädes närvaro, av deras livslevande aktualitet i 1300-talets Sverige.
